

บทที่ ๒

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาทัศนคติของประชาชนต่อพระเกจิอาจารย์ในการประกอบพิธีเททองหล่อพระพุทธรูปและพิธีพุทธาภิเษก” ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร ที่เกี่ยวกับหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัย เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

๒.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๓ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ความหมายของทัศนคติ ผู้วิจัยได้ศึกษาความหมายของทัศนคติ จากนักสังคมวิทยา และนักจิตวิทยาที่ให้คำนิยามความหมายของทัศนคติในลักษณะต่างกัน ดังนี้

โสภา ชูพิกุลชัย^๑ กล่าวว่า ทัศนคติเป็นการรวบรวมความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ความคิดเห็น และความจริง รวมทั้งความรู้สึกซึ่งเราเรียกเป็นการประเมินค่าทั้งในทางบวกและทางลบ ซึ่งทั้งหมดจะเกี่ยวพันกัน และจะบรรยายให้ทราบถึงจุดแกนกลางของวัตถุ ความรู้และความรู้สึกเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดพฤติกรรมชนิดใดชนิดหนึ่งขึ้น

นิพนธ์ แจ้งเอี่ยม^๒ กล่าวว่าทัศนคติเป็นสิ่งที่อยู่ในจิตใจของบุคคลที่จะตอบสนองต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง ซึ่งเราไม่สามารถสังเกตหรือวัดได้โดยตรงแต่เราสามารถรู้ได้โดยดูจากพฤติกรรมของบุคคลว่าจะตอบสนองต่อสิ่งเร้าอย่างไร

อ้อมเดือน สดมณี^๓ กล่าวว่า ทัศนคติเป็นความรู้สึกทางด้านบวกและลบของแต่ละบุคคลที่มีต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม ทำให้บุคคลพร้อมที่จะได้ตอบออกมาเป็นพฤติกรรม

---

^๑โสภา ชูพิกุลชัย, ความเห็นของครูสังคมศึกษาเกี่ยวกับปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ในวิทยาลัยเทคนิค สังกัดกรมอาชีวศึกษาในคู่มือพัฒนาจริยศึกษากรมศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙), หน้า ๒๔๐.

^๒นิพนธ์ แจ้งเอี่ยม, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : เอกมัยการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๒๓๐.

จากความหมายดังกล่าวสรุปได้ว่าทัศนคติเป็นความรู้สึกที่แสดงออกของบุคคลต่อปรากฏการณ์ที่เป็นการแสดงความรู้สึกในทางบวกและในทางลบ ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้และประสบการณ์ ส่งผลให้บุคคลพร้อมที่จะแสดงพฤติกรรมออกมาให้สังเกตได้และสามารถสรุปความหมายที่ศึกษาเพื่ออธิบายคุณลักษณะของทัศนคติที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของบุคคล คือ ทัศนคติเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ มีคุณลักษณะของการประเมินคุณภาพ ดังนั้น การศึกษาและทำความเข้าใจทัศนคติจำเป็นต้องอธิบายด้วยทฤษฎีการเรียนรู้ เพื่อคุณลักษณะสำคัญที่ทำให้ทัศนคติแตกต่างกันอย่างแท้จริงจากแรงผลักดันภายใน และสิ่งที่ได้จากการประเมินเมื่อบุคคลแสดงความคิดเห็นต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ผลก็อาจมีทัศนคติทางบวก (ความรู้สึกชอบ) หรือทัศนคติทางลบ (ความรู้สึกไม่ชอบ) ส่วนความเข้มของทัศนคติจะบ่งบอกถึงความมากน้อยของทัศนคติทางบวกหรือลบ

ความสำคัญของทัศนคติ ทัศนคติเป็นฐานของปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคลและระหว่างบุคคลต่อสังคม เมื่อบุคคลมีความสัมพันธ์ติดต่อกับคนอื่น เขาจะเรียนรู้ไปด้วยว่าทัศนคติของผู้ที่ติดต่อยู่ด้วยนั้น เหมือนหรือต่างไปจากทัศนคติของเขาเอง การประเมินทัศนคติระหว่างกันในลักษณะนี้ช่วยกำหนดปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสังคมด้วย เช่น ทัศนคติที่บุคคลมีต่อประเด็นต่าง ๆ ในสังคมจะทำให้เขามีแนวโน้มที่จะเลือกหรือไม่เลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งที่มีนโยบายสนับสนุน ทัศนคติสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือพยากรณ์ทางสังคมได้ เช่น ทัศนคติที่มีต่อการจัดการศึกษาในระบบ นอกกระบบหรือการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อสำรวจคนในสังคมมีท่าทีต่อการจัดการศึกษาอย่างไรที่จะเป็นแนวทางเลือกศึกษาให้สอดคล้องตามความต้องการของตนเอง

อาจกล่าวได้ว่าทัศนคติกับพฤติกรรมถือว่าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างความรู้สึกกับความพร้อมที่จะมีความสัมพันธ์กันอย่างสอดคล้อง สามารถสังเกตหรือสะท้อนให้ทราบถึงทัศนคติของบุคคลต่อสิ่งต่าง ๆ เช่น การแสดงออกของบุคคลหรือพฤติกรรม พฤติกรรมนี้เป็นส่วนที่ต่อเนื่องจากความพร้อมที่จะกระทำ และคาดหมายว่าพฤติกรรมของบุคคลน่าจะสอดคล้องกับทัศนคติ

วุฒิชัย จานง^๕ กล่าวว่าทัศนคติมีความสำคัญในพฤติกรรมประเภทหนึ่งและในกรณีที่ไม่มียุติพลจากทัศนคติอื่น ๆ ประกอบกับบุคคลนั้นอยู่ในเหตุการณ์ที่สอดคล้องกับทัศนคตินั้นแล้วก็จะสามารถคาดเดาพฤติกรรมได้ เพราะว่าพฤติกรรมเป็นผลที่แสดงออกโดยตรงของมนุษย์

---

^๕ อ้อมเดือน สดมณี, เอกสารประกอบการสอนวิชาจิตวิทยาสังคม, (สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๙), หน้า ๒๑๓.

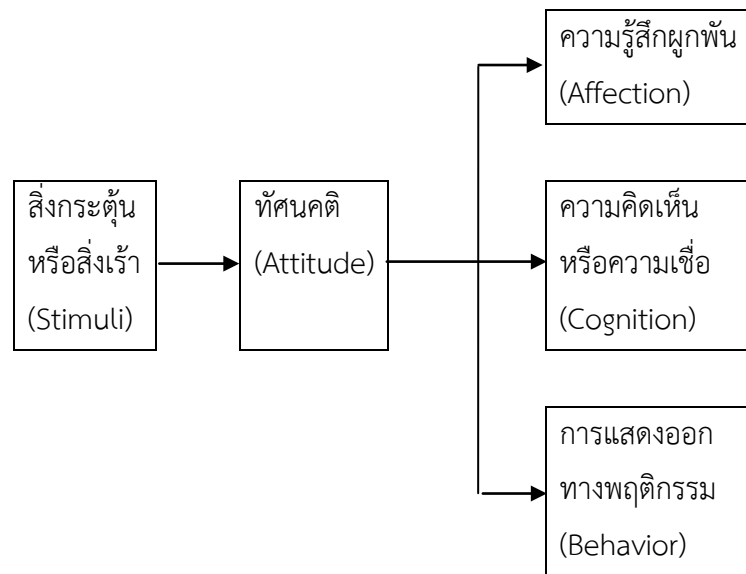
^๕ วุฒิชัย จานง, พฤติกรรมการตัดสินใจ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๓), หน้า ๒๒๑.

ปรมะ สตะเวทิน^๕ ได้กล่าวถึง การศึกษาหรือความรู้ว่าเป็นลักษณะอีกประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อผู้รับสาร ดังนั้นคนที่ได้รับการศึกษาต่างกันในยุคสมัยที่ต่างกันจึงย่อมมีความรู้สึกลึกคิดอุดมการณ์และความต้องการที่แตกต่างกันไป คนที่มีการศึกษาสูงหรือมีความรู้ดีจะได้เปรียบอย่างมากในการที่จะเป็นผู้รับสารที่ดี เพราะคนเหล่านี้มีความรู้กว้างขวางในหลายเรื่อง มีความเข้าใจศัพท์มาก และมีความเข้าใจสารได้ดี แต่คนเหล่านี้มักจะเป็นคนที่ไม่ค่อยเชื่ออะไรง่าย ๆ การเกิดความรู้ไม่ว่าระดับใดก็ตามย่อมมีความสัมพันธ์กับความรู้สึกลึกคิด ซึ่งเชื่อมโยงกับการเปิดรับข่าวสารของบุคคลนั่นเอง รวมไปถึงประสบการณ์และลักษณะทางประชากร (การศึกษา เพศ อายุ ฯลฯ) ของแต่ละคนที่เป็นผู้รับข่าวสาร ถ้าประกอบกับการที่บุคคลมีความพร้อมในด้านต่าง ๆ เช่น มีการศึกษา มีการเปิดรับข่าวสาร เกี่ยวกับกฎจรรยาบรรณก็มีโอกาสที่จะมีความรู้ในเรื่องนี้ และสามารถเชื่อมโยงความรู้นั้นเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ สามารถระลึกได้ รวบรวมสาระสำคัญเกี่ยวกับกฎจรรยาบรรณ รวมทั้งสามารถวิเคราะห์ สังเคราะห์ รวมทั้งประเมินผลได้ต่อไปและเมื่อประชาชนเกิดความรู้เกี่ยวกับกฎจรรยาบรรณ ไม่ว่าจะในระดับใดก็ตามสิ่งที่เกิดตามมาก็คือทัศนคติความคิดเห็นในลักษณะต่าง ๆ

องค์ประกอบและหลักการวัดหรือการสำรวจทัศนคติ กรอบแนวความคิดในการวัดหรือการสำรวจทัศนคติมีหลายทฤษฎีที่เป็นที่ยอมรับและนิยมใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน คือ ทัศนคติที่มีองค์ประกอบเดียว และทัศนคติที่มีหลายองค์ประกอบ

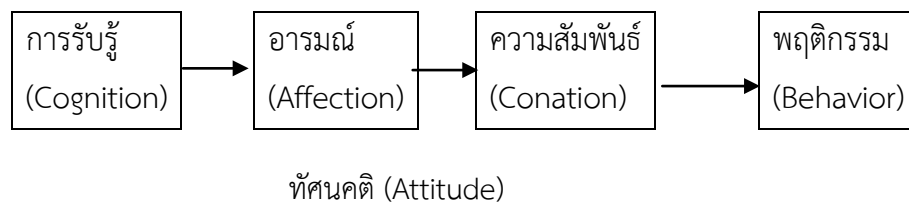
ทัศนคติที่มีองค์ประกอบเดียว ได้แก่ การวัดความรู้หรือการประเมินค่า การวัดทัศนคติตามทฤษฎีนี้นิยมใช้กันแพร่หลายมากในอดีต นักจิตวิทยาที่มีชื่อเสียงบางคน ถือว่าการวัดความรู้สึกรู้สึกหรือประเมินค่าของบุคคลเพียงอย่างเดียวที่ควรเรียกว่าเป็นทัศนคติของบุคคลนั้น ส่วนทัศนคติที่มีหลายองค์ประกอบ โดยที่การวัดทัศนคติที่มีองค์ประกอบเดียวมักจะไม่ได้ผลในกรณีที่ทัศนคตินั้นมีกรอบแนวคิดที่ค่อนข้างยุ่งยากและซับซ้อน ฉะนั้นการวัดทัศนคติในปัจจุบันจึงนิยมใช้การวัดทัศนคติที่มีหลายองค์ประกอบ ดังแสดงในแผนภาพที่ ๒.๑

^๕ปรมะ สตะเวทิน, **หลักนิเทศศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๖-๑๑๗.

แผนภาพที่ ๒.๑ องค์ประกอบของทัศนคติ^๖

นักวิชาการบางท่านได้เสนอองค์ประกอบของทัศนคติคือความตระหนักรู้ ความรู้สึกผูกพันหรือการประเมินค่า เจตนาต่าง ๆ ทั้งทางด้านพฤติกรรมและการกระทำ ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กันเองและมีผลต่อการแสดงออกของตัวบุคคล ดังแผนภาพที่ ๒.๒

แผนภาพที่ ๒.๒ แสดงสัมพันธ์ภาพองค์ประกอบของทัศนคติ^๗

^๖ ปรมะ สตะเวทิน, หลักนิเทศศาสตร์, หน้า ๑๒๐.

^๗ เรืองเดียวกัน หน้า ๑๒๕.

จากแผนภาพที่ ๒.๒ แสดงให้เห็นได้ว่าการรับรู้ มีอิทธิพลต่ออารมณ์และอารมณ์ก็มีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์และความสัมพันธ์จะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมและการแสดงออกของบุคคล เว้นแต่จะมีสิ่งอื่นมาขัดขวาง ดังนั้นจึงสามารถแยกองค์ประกอบของทัศนคติ ได้ ๓ ประการคือ

๑. องค์ประกอบด้านความรู้ คือส่วนที่เป็นความเชื่อของบุคคล ทั้งในเรื่องทั่วไปที่ชอบและไม่ชอบ หากบุคคลมีความรู้หรือคิดว่สิ่งใดดี มักจะมีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งนั้น แต่หากมีความรู้มาก่อนว่าสิ่งใดไม่ดีก็จะมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อสิ่งนั้น

๒. องค์ประกอบด้านความรู้สึก คือ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ซึ่งมีผลแตกต่างกันไปตามบุคลิกภาพของคนนั้น เป็นลักษณะที่เป็นค่านิยมของแต่ละบุคคล

๓. องค์ประกอบด้านพฤติกรรม คือ การแสดงออกของบุคคลต่อสิ่งหนึ่ง หรือบุคคลหนึ่ง ซึ่งเป็นผลมาจากองค์ประกอบด้านความรู้ ความคิด และความรู้สึกจะเห็นได้ว่าการที่บุคคลมีทัศนคติ ต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดต่างกัันก็เนื่องมาจากบุคคลมีความเข้าใจ มีความรู้สึกหรือมีแนวความคิดแตกต่างกัน

ดังนั้นส่วนประกอบทางด้านความคิดหรือความรู้ความเข้าใจ จึงนับได้ว่าเป็นส่วนประกอบ ขั้นพื้นฐานของทัศนคติและส่วนประกอบนี้จะเกี่ยวข้องและมีความสัมพันธ์กับความรู้สึกของบุคคลซึ่งอาจแสดงออกมาในรูปแบบที่แตกต่างกัน ทั้งในทางบวกและทางลบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์และการเรียนรู้ของบุคคล

การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ (Attitude Change)

โคลเบอร์ก ลอว์เรนซ์ (Kohlberg Lawrence)^๔ ได้อธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ โดยแบ่งออกเป็น ๓ กระบวนการ คือ

๑) การยินยอม กระบวนการนี้จะเกิดได้เมื่อบุคคลยอมรับสิ่งที่มีอิทธิพลต่อตัวเขา และมุ่งหวังจะได้รับความพอใจ จากบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีอิทธิพลนั้น การที่บุคคลยอมกระทำตามสิ่งที่ยอยากให้เขากระทำนั้นไม่ใช่เพราะบุคคลเห็นด้วยกับสิ่งนั้น แต่เป็นเพราะเขาคาดหวังว่าจะได้รับรางวัล หรือการยอมรับจากผู้อื่นในการเห็นด้วยและกระทำตาม ดังนั้นความพอใจที่ได้รับจากการยอมกระทำตามนั้น เป็นผลมาจากอิทธิพลทางสังคมหรืออิทธิพลของสิ่งที่ก่อให้เกิดการยอมรับ

---

^๔Kohlberg Lawrence, **Moral Development and Behavior**, (New York : Kolt Rinehart and Winston Co; ๑๙๖๕), p. ๔๖๙.

กล่าวได้ว่าการยอมกระทำตามนี้เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติซึ่งจะมีพลังผลักดันให้บุคคลยอมกระทำตามมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับจำนวน หรือความรุนแรงของรางวัลและ การลงโทษ

๒) การเลียนแบบ กระบวนการนี้จะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลยอมรับสิ่งเร้า หรือสิ่งกระตุ้นซึ่งการยอมรับนี้เป็นผลมาจากการที่บุคคลต้องการจะสร้างความสัมพันธ์ที่ดีหรือที่พอใจระหว่างตนเองกับผู้อื่น หรือกลุ่มบุคคลอื่นจากการเลียนแบบนี้ทัศนคติของบุคคลจะเปลี่ยนไปมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับสิ่งเร้าให้เกิดการเลียนแบบ กล่าวได้ว่าการเลียนแบบเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ซึ่งพลังผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนี้จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับการโน้มน้าวใจของสิ่งเร้าที่มีต่อบุคคล การเลียนแบบจึงขึ้นอยู่กับพลังของผู้ส่งสารบุคคลจะรับเอาบทบาททั้งหมดของคนอื่นมาเป็นของตนเอง หรือแลกเปลี่ยนบทบาทซึ่งกันและกัน บุคคลจะเชื่อในสิ่งที่ตัวเองเลียนแบบแต่ไม่รวมถึงเนื้อหาและรายละเอียดในการเลียนแบบทัศนคติของบุคคลจะเปลี่ยนไปมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับสิ่งเร้าที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

๓) ความต้องการที่อยากจะเปลี่ยนกระบวนการนี้จะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลยอมรับสิ่งที่มีอิทธิพลเหนือกว่าซึ่งตรงกับความต้องการภายในค่านิยมของเขา พฤติกรรมที่เปลี่ยนไปในลักษณะนี้จะสอดคล้องกับค่านิยมที่บุคคลมีอยู่เดิม ความพึงพอใจที่ได้จะขึ้นอยู่กับเนื้อหารายละเอียดของพฤติกรรมนั้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวถ้าความคิดความรู้สึกและพฤติกรรมถูกกระทบไม่ว่า จะในระดับใดก็ตามจะมีผลต่อการเปลี่ยนทัศนคติทั้งสิ้น นอกจากนี้องค์ประกอบต่าง ๆ ในกระบวนการสื่อสาร เช่น คุณสมบัติของผู้ส่งสารและผู้รับสารลักษณะของข่าวสารตลอดจนช่องทางในการสื่อสารล้วนแล้วแต่มีผลกระทบต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติได้ทั้งสิ้น

ทัศนคติของบุคคลที่เกิดขึ้นแล้วแม้จะคงทนแต่ก็สามารถเปลี่ยนได้โดยตัวบุคคล สถานการณ์ข่าวสารการชวนเชื่อและสิ่งที่ทำให้เกิดการยอมรับในสิ่งใหม่แต่จะต้องมีความสัมพันธ์กับค่านิยมของบุคคลนั้น นอกจากนี้อาจเกิดจากการยอมรับโดยการบังคับ เช่น กฎหมาย ข้อบังคับ แนวความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติโดยใช้อิทธิพลทางสังคมเกิดจากความเชื่อที่ว่าบุคคลจะพัฒนาทัศนคติของตนเองในลักษณะใดนั้นขึ้นอยู่กับข้อมูลที่ได้รับจากผู้อื่นในสังคม สิ่งที่มีอิทธิพลทางสังคม ซึ่งบุคคลที่เราใช้เป็นมาตรฐานเพื่อประเมินทัศนคติ ความสามารถของเราหรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้น อิทธิพลของผู้อื่นที่มีต่อทัศนคติของบุคคลตรงกับกระบวนการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมที่เรียกว่า การเลียนแบบซึ่งเป็นกระบวนการที่บุคคลรับเอาคุณสมบัติของผู้อื่น เช่น ความคิด ทัศนคติ พฤติกรรม เป็นต้นมาเป็นของตนข้อมูลข่าวสารที่ได้รับจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของทัศนคติในส่วนของความรู้เชิงแนวคิด และเมื่อองค์ประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบส่วนอื่นจะมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงด้วยบุคคลากร

ทางการแพทย์ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารต้องมีความเชี่ยวชาญ และความน่าไว้วางใจจะทำให้มีความน่าเชื่อถือสูง สามารถชักจูงใจได้อีกทั้งมีบุคลิกภาพดีก็จะมี ความสำคัญต่อการยอมรับ นอกจากนี้ หากข้อมูลข่าวสารมีการเตรียมมาเป็นอย่างดีไม่ว่าจะเป็นเนื้อหา การเรียงลำดับ ความชัดเจน ตลอดจนมีความกระชับและมีช่องทางในการส่งที่เหมาะสมผู้ใช้บริการซึ่งเป็นผู้รับสารก็อยากฟัง และมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนพฤติกรรมตามคำแนะนำหรือชักจูง^๙

๔) การเปลี่ยนทัศนคติของบุคคล โดยทั่วไปมี ๒ ลักษณะ คือ การเปลี่ยนแปลงทางตรง ซึ่งมีลักษณะที่เป็นไปในทางเดียวกัน คือเมื่อบุคคลมีทัศนคติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นบวกก็จะมี การแสดงออกเพิ่มมากขึ้นในทางบวก ในขณะที่เมื่อมีทัศนคติในทางลบก็จะมี การแสดงออกในทางลบ ด้วย ส่วนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติอีกลักษณะหนึ่ง คือบุคคลมีทัศนคติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งในทางบวก แต่จะแสดงออกไปในทางลบ เมื่อพิจารณาแหล่งที่มาของทัศนคติแล้วจะเห็นว่าองค์ประกอบสำคัญ ที่เชื่อมโยงให้บุคคลเกิดทัศนคติต่อสิ่งต่าง ๆ ก็คือการสื่อสาร

สรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทัศนคติย่อมมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความรู้และ พฤติกรรมของบุคคลในลักษณะที่ต่อเนื่องกัน กล่าวคือเมื่อบุคคลได้รับข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่อง หนึ่งจะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนั้นและการเกิดความรู้ความเข้าใจนี้ มีผลทำให้ เกิดทัศนคติต่อเรื่องนั้นและสุดท้ายจะก่อให้เกิดพฤติกรรมที่กระทำต่อเรื่องนั้นตามมา ดังนั้นจึง กล่าวได้ว่าทัศนคติของบุคคลสามารถถูกทำให้เปลี่ยนแปลง โดยการได้รับข้อมูลจากบุคคลหรือจาก แหล่งข้อมูลข่าวสารที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติในส่วนของ การรับรู้ และเมื่อ องค์ประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งเปลี่ยนแปลง องค์ประกอบส่วนอื่นจะมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลง กล่าวคือเมื่อองค์ประกอบของทัศนคติเปลี่ยนแปลงจะทำให้ องค์ประกอบของอารมณ์และ พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงด้วย^{๑๐}

จากกรอบแนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติพบว่า ทัศนคตินั้นเป็นการรวบรวมเอาความรู้สึกนึก คิดความเชื่อ ความคิดเห็นที่จะตอบสนองต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปในทิศทางทิศทางหนึ่ง ขณะเดียวกัน ทัศนคดียังเป็นฐานของปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคลบุคคลต่อสังคมทั้งด้านบวกและด้านลบ ของแต่บุคคลที่มีต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคมและพร้อมที่จะโต้ตอบออกมาเป็นพฤติกรรมได้ ผู้วิจัยจึง ได้นำเอามาทกำหนดเป็นกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้

^๙เชิดศักดิ์ โฆวาสินธุ์, **การวัดทัศนคติและบุคลิกภาพ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานทดสอบทาง การศึกษาและจิตวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๐), หน้า ๘๐.

^{๑๐}ประภาเพ็ญ สุวรรณ, **พฤติกรรมศาสตร์ พฤติกรรมสุขภาพ และสุขศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔๒.

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระพุทธรูป

ความเป็นมาของ พระพุทธรูป พระพุทธรูปนั้นเกิดจากความเคารพศรัทธาเลื่อมใสอันเป็นมูลเหตุให้เกิดความรักและความผูกพันต่อพระพุทธเจ้า จะเห็นได้ว่า เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าครั้งใดพระองค์จะแสดงความรักต่อพระพุทธองค์ด้วยการจุมพิตที่พระบาทของพระพุทธเจ้าทุกครั้ง หรือแม้แต่อนาถบิณฑิกเศรษฐีอีกผู้หนึ่งที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าเป็นอย่างยิ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปจำพรรษาเพื่อบำเพ็ญพุทธกิจที่อื่นเป็นเวลานานๆ อนาถบิณฑิกเศรษฐีได้ไปหาพระอานนท์เพื่อขอสิ่งที่เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า พระอานนท์ได้มอบต้นโพธิ์ให้เศรษฐีไปปลูกที่ใกล้กับพระเชตวันมหาวิหารเพื่อเป็นสื่อแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต้นโพธิ์ที่พระอานนท์มอบให้อนาถบิณฑิกเศรษฐีปลูกนั้นชื่อว่า อานันทโพธิ์^{๑๑} จะเห็นว่า ในสมัยพุทธกาล พุทธศาสนิกชนมีความเลื่อมใสพระพุทธเจ้าเป็นอย่างมาก

เนื่องจากคนอินเดียในสมัยโบราณไม่นิยมสร้างรูปพระพุทธรูปในรูปของมนุษย์ แต่จะสร้างเป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งที่ตนเคารพบูชา^{๑๒} แนวคิดนี้มิได้มีเฉพาะแต่ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาเท่านั้น ผู้ที่นับถือศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูก็ไม่นิยมการสร้างรูปเทพเจ้าที่ตนเคารพนับถือไว้เช่นกัน^{๑๓} การสร้างพระพุทธรูปน่าจะเริ่มขึ้นจากพระราชดำริของพระเจ้าแผ่นดินที่ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตกับพวกนายช่างร่วมกันประชุมปรึกษาหารือกันว่า ควรสร้างอย่างไร โดยกำหนดเงื่อนไขไว้ ๒ ประการ คือ

๑. จะต้องทำให้แปลกกับรูปภาพคนอื่นๆ ที่ ใครได้เห็น ก็รู้ได้ทันทีว่าเป็นรูปของพระพุทธเจ้า

๒. จำต้องให้มีความงดงามเป็นที่ถูกใจของผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา^{๑๔}

จุดประสงค์ของผู้สร้างก็เพื่อบูชาคุณของพระพุทธเจ้า เป็นพุทธานุสติที่พระองค์มีคุณ ๓ ประการ คือ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณต่อเวไนยสัตว์ ทรงโปรดนำ

^{๑๑} พุทธทาสภิกขุ, ภาพพุทธประวัติจากหินสลักยุคก่อนมีพระพุทธรูปในประเทศไทย พ.ศ. ๓๐๐-๕๐๐, (กรุงเทพมหานคร : ชามากราฟิคส์ไซด์, ๒๕๐๙), หน้า ๑-๑๙.

^{๑๒} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ วิฑูรยาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๑๖๔.

^{๑๓} พระสุชาติ วชิรปญโญ (นาอุดม), ศึกษาวิเคราะห์ พระแก้วมรกต พระคู่บ้านคู่เมืองของไทย, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๘๕.

^{๑๔} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ วิฑูรยาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา , หน้า ๑๗๑ - ๑๗๓.

เวไนยสัตว์ให้ข้ามพ้นจากวัฏสงสารจนบรรลुพระนิพพาน และใช้เป็นทีระลึกสักการบูชา เผยแผ่พระพุทธศาสนาไปสู่การศึกษาค้นคว้า และประพฤติปฏิบัติตามหลักพุทธธรรม ซึ่งจะก่อให้เกิดความสงบร่มเย็นเป็นสุข ความเจริญ และสันติภาพในโลก

นักโบราณคดีได้แสดงทัศนะเรื่องการสร้างสัญลักษณ์และการสร้างพระพุทธรูปไว้เพื่อสักการบูชา ดังนี้^{๑๕}

แบบที่ ๑ แบบสร้างสัญลักษณ์ (พ.ศ.๑-๖๐๐) ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูป มีแต่การสร้างสิ่งแทนซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าตามเหตุการณ์ที่สำคัญ คือ การประสูติ สร้างดอกบัวเป็นสัญลักษณ์ การตรัสรู้ สร้างพระแท่นและโพธิ์ฤกษ์เป็นสัญลักษณ์ การแสดงปฐมเทศนา สร้างธรรมจักรเป็นสัญลักษณ์

แบบที่ ๒ แบบสร้างรูปเคารพ (พ.ศ.๖๐๐- ๑๘๐๐) มีการสร้างพระพุทธรูปไว้สักการบูชา

พระพุทธรูปที่ถูกสร้างขึ้นในยุคแรกมีความเป็นมาจากศิลปะของพวกกรีกแล้วสร้างกันต่อ ๆ มา พระพุทธรูปแบ่งตามสกุลช่างของอินเดีย คือ

๑. สกุลศิลปะแบบคันธารราฐ (พ.ศ. ๖๐๐ - ๑๐๐๐)
๒. สกุลศิลปะแบบมถุรา (พ.ศ. ๗๐๐ - ๘๐๐)
๓. สกุลศิลปะแบบอมราวดี (พ.ศ. ๗๐๐ - ๘๐๐)
๔. สกุลศิลปะแบบคุปตะ (พ.ศ. ๙๐๐ - ๑๑๐๐)
๕. สกุลศิลปะแบบหลังคุปตะ (พ.ศ. ๑๑๐๐ - ๑๒๐๐)
๖. สกุลศิลปะแบบปาละและ เสนะ (พ.ศ. ๑๔๐๐ - ๑๘๐๐)
๗. สกุลศิลปะแบบโจฬะ (พ.ศ. ๑๓๘๙ - ๑๘๒๒)^{๑๖}

พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ของไทย แบ่งเป็น ๘ สมัยด้วยกันคือ

๑. สมัยทวารวดี (พ.ศ. ๑๒๐๐ - ๑๖๐๐)
๒. สมัยศรีวิชัย (พ.ศ. ๑๓๐๐ - ๑๘๐๐)
๓. สมัยลพบุรี (พ.ศ. ๑๗๐๐ - ๑๘๐๐)
๔. สมัยเชียงแสน (พ.ศ. ๑๖๐๐ - ๑๘๐๐)
๕. สมัยสุโขทัย (พ.ศ. ๑๘๐๐ - ๑๙๐๐)

^{๑๕} จิตร บัวบุศย์, สกุลศิลปะพระพุทธรูปในประเทศไทย : มรดกวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อุดมศิลป์, ๒๕๐๗). หน้า ๒๑.

^{๑๖} ศาสตราจารย์ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, พระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ ในประเทศไทย และตำนานพระพิมพ์ของศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๗, (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๔), หน้า ๒๑,๒๙.

๖. สมัยอุททอง (พ.ศ. ๑๘๐๐ – ๒๐๐๐)

๗. สมัยศรีอยุธยา (พ.ศ. ๑๙๐๐ – ๒๓๐๐)

๘. สมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๐๐-ปัจจุบัน)^{๑๗}

การสร้างพระพุทธรูปองค์แรกในสมัยพุทธกาล เป็นพระพุทธรูปเหมือนพระพุทธรูปองค์แรก มาจากพุทธประวัติตอนทรงห้ามพระแก่นจันทน์ ถึงจะไม่มีปรากฏในบาลีพระไตรปิฎกโดยตรง แต่ก็มีความน่าเชื่อถือว่า พระพุทธรูปแก่นจันทน์องค์นั้นเป็นต้นแบบของพระพุทธรูป^{๑๘} ซึ่งสร้างกันต่อมาในภายหลังหรือถ้าอีกนัยหนึ่ง คือ อ้างว่า พระพุทธรูปมีขึ้นโดยมีพระบรมพุทธานุญาต และสร้างเหมือนพระพุทธรูปองค์ ตั้งแต่ในครั้งพุทธกาล^{๑๙} จึงเชื่อกันว่า พระแก่นจันทน์เป็นพระพุทธรูปองค์แรกที่สร้างขึ้นในพระพุทธศาสนา

ตำนานพระแก่นจันทน์ ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จไป ประทานเทศนาโปรดพระพุทธรูปมารดา ที่ประทับอยู่บนดาวดึงส์ พระเจ้าประเสนทิโกศล ไม่ได้เห็นพระพุทธรูปองค์ช้านาน จึงมีความรำลึกถึงทรงตรัสสั่งให้นายช่างทำพระพุทธรูปขึ้น ด้วยแก่นจันทน์แดงประดิษฐานไว้เหนืออาสนะ ที่พระพุทธเจ้าเคยประทับ ครั้นพระพุทธรูปองค์เสด็จกลับจากดาวดึงส์มาถึงที่ประทับ พระแก่นจันทน์ลุกขึ้นปฏิสนธิ์กับพระพุทธรูปด้วยปาฏิหาริย์ แต่พระพุทธรูปองค์ตรัสสั่งให้พระแก่นจันทน์กลับไปยังที่ประทับเพื่อรักษาไว้เป็นตัวอย่างพระพุทธรูป ซึ่งจะได้ใช้เป็นแบบอย่างในการสร้างพระพุทธรูปเมื่อพระองค์ล่วงลับไปแล้ว ตำนานนี้อ้างว่าพระพุทธรูปแก่นจันทน์องค์นั้นเป็นต้นแบบของพระพุทธรูป^{๒๐}

ธรรมโกษาจารย์ (ชอบ อนุจารี) ได้อธิบายเพิ่มเติมไว้อีกว่า ตำนานพระพุทธรูปปางนี้ ไม่ปรากฏในบาลีฝ่ายหินยานแต่ประการใดเลย บางทีอาจมีในคัมภีร์ของพระสงฆ์ฝ่ายใดก็ได้ที่น่าจะเห็นว่าเป็นเรื่องหลังจากสังคายนาพระธรรมวินัยแล้วจึงมิได้ปรากฏเป็นคัมภีร์ แต่ตำนานพระปางห้ามแก่นจันทน์ กลับเป็นตำนานเก่าก่อนพระพุทธรูปทั้งหมด แสดงว่า เป็นพระพุทธรูปองค์แรก

^{๑๗} มานิต วลัลิโกตม, *วิวัฒนาการการสร้างพระพุทธรูป*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมสรรพสามิต, ๒๕๑๕), หน้า ๒๕.

^{๑๘} สุจิตต์ วงษ์เทศ, *มูลเหตุที่เกิดการสร้างพระพุทธรูปอัมพภาคสถาน* : สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๔.

^{๑๙} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, *ตำนานพุทธเจดีย์*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๕), หน้า ๕๓-๕๔.

^{๒๐} สุจิตต์ วงษ์เทศ, *มูลเหตุที่เกิดการสร้างพระพุทธรูปอัมพภาคสถาน*, หน้า ๔.

ด้วยมี ในสมัยพระบรมศาสดายังทรงพระชนม์อยู่ ดังนั้น เรื่องพระปางห้ามแก่นจันทน์ จึงเป็นเรื่อง
ปรัมปราดังกล่าว^{๒๑}

ในคัมภีร์ฝ่ายบาลีไม่ได้มีการบันทึกไว้ให้ปรากฏเป็นหลักฐาน แต่ก็ปฏิเสธแต่ประการ
ใด น่าจะมีหลักฐานทางพระพุทธศาสนาฝ่ายใต้ คือตั้งแต่ลังกาลงมาได้เขียนเอาไว้ แต่ก็มีข้อมูล
เกี่ยวกับตำนานการสร้างพระแก่นจันทน์ ตามที่หลวงจีนผาเหียนได้บันทึกไว้ชื่อว่า

ในบรรดาพุทธเจดีย์ที่พระเจ้าอโศกสร้างไว้ หามีพระพุทธรูปไม่ ไซ้แต่เท่านั้น
แม้อุทเทสิกเจดีย์ที่สร้างกัน เมื่อล่วงสมัย พระเจ้าอโศกแล้วจนราว พ.ศ.๔๐๐ เช่น ลายจำหลักรูป
เรื่องพุทธประวัติ ซึ่งได้ทำเป็นเครื่องประดับ พระมหาธาตุเจดีย์ดังกล่าวมา ในตอนก่อนทำแต่รูปคน
อื่น ตรงไหนจะต้องทำพระพุทธรูป คิดทำรูปอื่น เช่น รอยพระพุทธรูปหรือพระธรรมจักรและพุทธ
อาสน์ เป็นต้นสมมติแทนพระพุทธรูปทุกแห่งไป

ด้วยเหตุนี้จึงพิสูจน์ให้เห็นว่าประเพณีการสร้างพระพุทธรูปยังไม่มีในสมัยพุทธกาลหรือ
ยังเป็นข้อห้ามอยู่ในมัชฌิมประเทศจนถึงพ.ศ. ๔๐๐ ตำนานเรื่องพระแก่นจันทน์ น่าจะเกิดขึ้นใน
สมัยเมื่อมีประเพณีสร้างพระพุทธรูปกันแพร่หลายแล้ว ราวใน พ.ศ. ๗๐๐ หรือ ๘๐๐ ปี^{๒๒}

ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ศิลปกรรมของอินเดียก็ได้เริ่มพัฒนาขึ้นอย่างสร้างสรรค์
วัสดุที่ใช้กันนิยมด้วยศิลาเป็นพื้น แต่ไม่ปรากฏว่า มีการสร้างพระพุทธรูป เท่าที่ได้พบมีเพียง
สัญลักษณ์ เช่นรูปพระนางมหามายากำลังประทับนั่ง หรือยืนบนดอกบัว และมีช้างกำลังพรม
น้ำมนต์อยู่ (หมายถึง ประสูติ) ม้าไม่มีคนขี่ (หมายถึง ปางเสด็จออกมหาภิเนษกรรม) บัลลังก์
เปลามีต้นโพธิ์ประกอบ (หมายถึงตรัสรู้) ธรรมจักร (หมายถึงปางประทานปฐมเทศนา)
พระบาทยุคล(หมายถึงปางประทับยืน) สลูป (หมายถึงปางปรินิพพาน) เป็นต้น^{๒๓}

ในคัมภีร์ปฐมสมโพธิของพระสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
มีเนื้อความที่กล่าวเกี่ยวกับสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชไว้ว่าเมื่อพระเจ้าอโศกจัดฉลองพุทธเจดีย์คือ
ทรงโปรดฯ ให้สร้างสลูปเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุจำนวน ๘๔,๐๐๐ องค์ ทั่วชมพูทวีป เป็น
เวลา ๗ ปี ๗ เดือน และ ๗ วันโปรดเกล้าฯ ให้ฉลองอย่างมโหฬารยิ่งใหญ่สมเกียรติยศ ทรงประกาศ
พระเกียรติคุณของพุทธศาสนาเผยแผ่ไปทั่วอาณาจักร เหตุการณ์ครั้งนั้นพญามารได้มาขัดขวางการ
ฉลองสมโภช และได้ถูกท่านอุปัชฌาย์ผู้ชีนาสพราบบจนคลายพยศ ยอมพ่ายแพ้ไป ส่วนพระ

^{๒๑} พระธรรมโกษาจารย์ (ชอบ อนุจารีเถระ), ตำนานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ, (ธนบุรี : โรงพิมพ์
ประยูรวงศ์, ๒๕๐๕), หน้า ๑๒๒.

^{๒๒} สมเด็จพระญาณสังวรญาณมุนี, ตำนานพุทธเจดีย์, หน้า ๕๕.

^{๒๓} ศ.หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ (ป่วน อินทวงศ์), เราเคารพพระพุทธรูปอย่างไร, (กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์ยูนิเอดีโปดักซ์, ๒๕๓๑), หน้า ๘๓-๘๔.

อุปคุตเถระผู้ชีณาสพได้ทรงโปรดฯให้พญามารเนรมิตรูปพระพุทธเจ้า เพราะท่านปรารถนาที่จะชมพระพุทธลักษณะของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นเมื่อพญามารได้เนรมิตรูปพระวรกายของพระพุทธเจ้า มีพุทธลักษณะที่งดงามในท่ามกลางหมู่สงฆ์ ต่อหน้าพระพักตร์พระเจ้าอโศกมหาราช และพุทธบริษัทจำนวนมหาศาล ทั้งพระสงฆ์และหมู่ชน ได้แสดงความเคารพรูปเหมือนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประทับนั่งแวดล้อมด้วยหมู่พระอสีตอรียสาวกเปรียบเสมือนในสมัยพุทธกาล ทุก ๆ คนล้วนเกิดความปีติศรัทธาอย่างแรงกล้าหาที่เปรียบปรานมิได้ เพราะเหตุผลตามที่ได้อธิบายไว้เบื้องต้น^{๒๔}

ตำนานพระแก่นจันทน์ แม้ว่าเป็นพระพุทธรูปองค์แรกในสมัยพุทธกาลก็จริง แต่เชื่อว่าหลังจากนั้น ก็ไม่มีใครกล้าสร้างรูปเหมือนของพระพุทธเจ้าอีก สันนิษฐานว่า อาจเป็นด้วยพุทธบารมีของพระพุทธเจ้ายังคงถ่ายทอดกันสืบต่อมาอีกนานหลายชั่วอายุคน และพระพุทธเจ้าทรงมีลักษณะมหาบุรุษที่งดงามมาก จนเป็นเรื่องเหลือวิสัยที่ช่างศิลป์ใดๆ ในยุคนั้นจะสามารถสร้างรูปเคารพ ให้งดงามเหมือนพระองค์ได้ ด้วยเกรงว่า จะเกิดความผิดพลาดขึ้นและจะเป็นการลบหลู่พระบารมีของพระพุทธองค์ ดังนั้น ในช่วง ๓๐๐ กว่าปีตั้งแต่หลังพุทธกาลจนถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชจึงไม่มีหลักฐานในการสร้างพระพุทธรูปอีกเลย

ในทัศนะทางศิลปะและโบราณคดีกล่าวไว้ว่า พระพุทธรูปเก่าที่สุดที่นักสำรวจโบราณวัตถุพบอยู่ที่เมืองคันธาระในประเทศปากีสถาน พระพุทธรูปเหล่านั้นเป็นศิลปะกรีก พระพักตร์คล้ายเทวรูปกรีก มีพระเกศาเป็นเส้นและเป็นมวยมนอยู่กลางพระเศียร มีจีวรเป็นริ้ว นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า เป็นพระพุทธรูปรุ่นแรก สร้างในพุทธศตวรรษที่ ๖ (ราว พ.ศ. ๖๐๐)

ในยุคสมัยคันธารรัฐ^{๒๕} ในแผ่นดินพระเจ้ามีลิท หรือ เมนันเดอร์ (Menander) เมื่อราว ๆ พ.ศ. ๓๖๓-๓๘๓ พระองค์ทรงมีเชื้อสายกรีก มีอำนาจเหนือรัฐ มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ทรงประกาศแสดงพระองค์เป็นพุทธศาสนูปถัมภก ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง หลังจากนั้น ความนิยมบูชาพระพุทธรูป ก็แพร่หลายลงมาทางใต้จนชาวมคธและมณฑลอื่นในประเทศอินเดีย มีคติเดิมที่ถือว่าไม่ควรสร้างรูปเคารพต่างพากันเลื่อมใสในการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นที่นิยมบูชากันทั่วไป^{๒๖}

^{๒๔} กรมการศาสนา, **พระปฐมสมโพธิกถา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา), หน้า ๕๑๐-๕๑๑.

^{๒๕} อาณาเขตคันธารรัฐ ปัจจุบันนี้อยู่ในดินแดนประเทศอัฟกานิสถานบ้าง และอินเดียบริเวณมณฑลในทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (ปัจจุบันนี้เป็นประเทศปากีสถาน).

^{๒๖} ศ.หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, **พระพุทธรูปปางต่างๆ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ยูไนเต็โปรดักชั่น, พ.ศ. ๒๕๓๑), หน้า ๙๘-๙๙.

ศาสนาเดิมของพวกโยนกนิยมสร้างเทวรูปเพื่อสักการบูชา ด้วยเหตุนี้ จึงคิดประยุกต์สร้างพระพุทธรูปขึ้นในคันธารราฐเพื่อเป็นที่ระลึกถึงพระพุทธคุณยุคแรก ๆ มีการผสมผสานระหว่างศิลปะกรีกแบบเฮเลนนิคกับศิลปะอินเดียโดยศึกษาค้นคว้าวินิจัยจากคัมภีร์มหาปุริสลักษณะบางส่วน จึงมีพุทธลักษณะที่เหมือนมนุษย์กึ่งเทพเจ้าแบบกรีก มีพุทธลักษณะยังไม่งดงามตามแบบอุดมคติ

เมื่อพระเจ้ากนิษกะกษัตริย์องค์ที่ ๓ ของวงศ์กุศานซึ่งถือเป็นสมัยสูงสุด ของศิลปะคันธารราฐ^{๒๗} ได้ครองราชย์ ก็ทรงเลื่อมใสพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน พระองค์ ได้ทรงแก้ไขรูปองค์พระพุทธรูป ให้มีความสวยงามขึ้น และให้มีการแก้ไขรูป พระสถูปเจดีย์เดิม ซึ่งไม่มีซุ้มจระนำทั้ง ๔ ทิศ ส่วนพระพุทธรูป ก็มักสร้างเป็นรูปพระโพธิสัตว์เป็นส่วนมาก^{๒๘} เหตุที่ช่างศิลป์ได้พัฒนาฝีมือเพราะได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากสถาบันกษัตริย์อย่างดียิ่ง จึงสามารถผลิตงานศิลปะประติมากรรมได้อย่างประณีตสูงสุด

ส่วนการที่พระพุทธรูปเริ่มมีพระพุทธรูปลักษณะเป็นรูปพระโพธิสัตว์ ก็ด้วยอิทธิพลของฝ่ายมหายาน ซึ่งมีพระมหากษัตริย์อุปถัมภ์ ดังที่อาจารย์ท่านกล่าวอธิบายไว้เบื้องต้นนั้น และผสมผสานกับศิลปวัฒนธรรม ของเฮเลนนิคของกรีกที่ฝังรากลึก ทางอินเดียฝ่ายเหนือจึงได้สร้างเป็นรูปพระโพธิสัตว์ประดับไว้ตามสถูปต่าง ๆ ต่อมาจึงค่อย ๆ ปรากฏชัดเป็นภาพเหมือนพระพุทธรูปยิ่งขึ้น และดัดแปลงแก้ไข เป็นพระพุทธรูป ในมหายาน ในสมัยพระเจ้ากนิษกะ กษัตริย์องค์ที่ ๓ ของวงศ์กุศานซึ่งถือเป็นสมัยสูงสุด ของศิลปะคันธารราฐ จากนั้นแล้วการสร้างพระพุทธรูป ขึ้นกราบไหว้บูชา ก็ได้เพิ่มขึ้นจากสัญลักษณ์สังเวชนียสถานของพระพุทธองค์ที่เคยสร้างสรรค์กันมาและแพร่หลายออกไปอย่างรวดเร็วในหมู่ศิลปินอินเดีย และประเทศใกล้เคียงและวิวัฒนาการต่อเนื่องกันมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้^{๒๙}

เมืองคันธารราฐซึ่งปกครองโดยกษัตริย์ชาวกรีกที่เป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา พระพุทธรูปจึงมีอิทธิพลของศิลปะกรีก พระพุทธรูปลักษณะของพระพุทธรูปในยุคนี้จึงเหมือนกับมนุษย์ทั่วไป ต่อมาศิลปินชาวอินเดียได้รวบรวมตำรา “ศิลปะศาสตร์ ” ขึ้นซึ่งได้ใช้กันอย่างแพร่หลายในการสร้างพระพุทธรูปสกุลศิลป์ต่างๆ ของอินเดียทั้งพระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ฮินดู ในสมัยคุปตะ (พ.ศ. ๒๖๓-๑๑๙๐) ศิลปินชั้นแนวหน้าที่เป็นครูอาจารย์ในสกุลศิลป์ได้รวบรวมหลักเกณฑ์เป็นรูปร่างแน่ชัดในสมัยคุปตะ (พ.ศ. ๒๖๓-๑๑๙๐) ต่อมาหลักเกณฑ์ศิลปะ

^{๒๗} จิตร บัวบุศย์, สกุลศิลปะ-พระพุทธรูปในประเทศไทยมรดกวัฒนธรรม, (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๗), หน้า ๔๔-๔๗.

^{๒๘} พร้อม สุทัศน์ ณ อยุธยา, พระพุทธรูปบูชา, (พระนคร : โรงพิมพ์ ส.ประสิทธิ์, ๒๕๑๒), หน้า ๒๐-๒๓.

^{๒๙} จิตร บัวบุศย์, สกุลศิลปะ-พระพุทธรูปในประเทศไทยมรดกวัฒนธรรม, หน้า ๔๔-๔๗.

หรือศิลปะศาสตร์นี้ค่อย ๆ ละเอียดย และซับซ้อนเป็นอันดับ และมีอิทธิพลต่อพุทธศิลป์ของไทยในสมัยต่าง ๆ เช่น สมัยสุโขทัย และสมัยอยุธยา เป็นต้น^{๓๐}

นักปราชญ์ท่านได้อธิบาย ไว้ว่า เมื่อสิ้นรัชกาลของพระเจ้าอโศก อำนาจแห่งราชวงศ์โมริยะ ก็เสื่อมลง ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๔ - ๘ สกุลช่าง ฝ่ายประติมากรรม สองสกุลได้เกิดขึ้นคือ สกุลคันธาระและมถุราสกุลช่างสองสกุลนี้ ได้เป็นผู้จัดสร้างพระพุทธรูปขึ้นเคารพบูชาแทนพระพุทธรองค์ นักปราชญ์ ทางโบราณคดีไม่กล้ายืนยันว่า สกุลช่างใด เป็นผู้คิดสร้างพระพุทธรูป ขึ้นก่อนอย่างใดก็ดี น้ำหนักที่ทำให้เชื่อว่า พระพุทธรูป ที่สร้างขึ้นครั้งแรกนั้น เป็นของสกุลช่างคันธาระ หรือเรียกกันทั่วไปว่า แบบคันธาระ เพราะในศาสนาเดิมของพวกกรีกนั้นนิยม สร้างรูปเคารพอยู่ก่อนแล้ว จึงไม่มีปัญหาอย่างใด ที่พวกเขาจะไม่คิด สร้างพระพุทธรูปไว้เคารพบูชาด้วย สกุลช่างฝ่ายประติมากรรมของอินเดียเหนือ้นนอกจากคันธาระ และมถุราแล้ว ก็ยังมีสกุลคุปตะ และปาละอีกสองสกุล สกุลคุปตะนั้นจัดว่าเป็นสกุลช่างที่เจริญสูงสุดของอินเดีย^{๓๑}

การสร้างพระพุทธรูปในยุคแรก ๆ มีการผสมผสานระหว่างศิลปะกรีกแบบเฮเลนนิคกับศิลปะอินเดียโดยศึกษาค้นคว้าวินิจฉัยจากคัมภีร์มหาปุริสลักษณะบางส่วน จึงมีพุทธลักษณะที่เหมือนมนุษย์กึ่งเทพเจ้าแบบกรีก มีพุทธลักษณะยังไม่งดงามตามแบบอุดมคติ ต่อมาในสมัยพระเจ้ากนิษกะ ได้สร้างพระพุทธรูปที่งดงามขึ้นอย่างยิ่ง เหตุที่ช่างศิลปินได้พัฒนาฝีมือ ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากสถาบันกษัตริย์อย่างดียิ่ง จนสามารถผลิตงานศิลปะประติมากรรมได้อย่างประณีตสูงสุด

พระพุทธรูปแบบมถุราในยุคต้น ไม่ได้รับอิทธิพลของศิลปะคันธาระเลย แต่เป็นแบบอินเดียแท้ สันนิษฐานว่า ช่างอินเดียคงจะทราบข่าวว่าช่างคันธาระรัฐคิดทำพระพุทธรูปเป็นรูปมนุษย์ขึ้นบ้าง ส่วนพระพุทธรูปแบบอมราวดีนั้น แก้วแบบจิ๋วเป็นอีกอย่างหนึ่งและเปลี่ยนเส้นพระเกศาเป็นขมวด ได้ทรงแก้ไขรูปองค์พระพุทธรูป ให้มีความสวยงามขึ้น และให้มีการแก้ไขรูปพระสถูปเจดีย์เดิม ซึ่งไม่มีซุ้มจระนำทั้ง ๔ ทิศ ส่วนพระพุทธรูป ก็มักสร้างเป็นรูปพระโพธิสัตว์เป็นส่วนใหญ่^{๓๒}

ศิลปะอินเดียยุคคลาสสิก เป็นแบบอินเดียแท้ ๆ คือ สกุลช่างคุปตะ และปาละ ทางศิลปะช่างอินเดียยังได้สร้างเทวรูปพระนารายณ์ ของลัทธิพราหมณ์ฮินดูเพื่อบูชากราบไหว้ ดังที่

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

^{๓๑} อาจารย์เขียน ยิ้มศิริ, พุทธศาสน์, (พระนคร : บุญส่งการพิมพ์, ๒๕๐๐), หน้า ๒๖-๒๗.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖-๒๗.

นักปราชญ์ท่านได้กล่าวไว้ว่า ราว พ.ศ. ๓๗๐ ชาวโยนก ซึ่งเดิมได้ทำรูปเคารพขึ้นมาบูชากราบไหว้อยู่แล้วเป็นพวกเทวรูปและชาวอินเดียก็สร้างรูปพระนารายณ์ พระอุมา รูปเทวดาต่าง ๆ ^{๓๓}

สำหรับการสร้างพระพุทธรูปในประเทศไทย มีสกุลศิลปะของไทยปะปนอยู่ทุกระยะที่สกุลศิลปะของพระพุทธรูป ได้เริ่มปรากฏขึ้นในประเทศไทย นอกจากสกุลศิลปะแรกเริ่มคือ สกุลศิลปะอมราวดีเท่านั้น ที่ศิลปินไทยยังไม่ได้แสดงฝีมือ เพราะเป็นสมัยแรกที่ศิลปินอินเดียเป็นผู้ริเริ่ม เช่นเดียวกับศิลปินกรีกเฮเลนนิค ของสกุลศิลปะคันธารราฐที่เป็นผู้นำให้ศิลปินอินเดีย ต่อจากนั้นมาศิลปินไทยก็ได้แสดงฝีมือสืบเนื่อง ซึ่งเป็นนามธรรมออกมาเป็นรูปธรรมได้แก่ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรศิลป์ต่าง ๆ ๒๔ ที่แฝงไว้ด้วยคติธรรม และปรีชาธรรมมากมายให้คนคิดค้นและศึกษาตีความ

ในด้านโบราณคดีและความเป็นมาของประวัติศาสตร์ศิลปะ ที่เกี่ยวกับงานประติมากรรมทางศาสนาพุทธ จะเห็นว่าการสร้างรูปเคารพได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสิ่งแวดล้อม ประวัติการสร้างพระพุทธรูปที่สืบทอดกันมาจนถึงทุกวันนี้ ก็เป็นไปตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่เกิดจากเหตุผลทางประวัติศาสตร์ศิลปะ

ความเป็นมาของพุทธศิลป์ของพระพุทธรูป

พุทธศิลป์ของพระพุทธรูปเชิงสัญลักษณ์ (พุทธศตวรรษที่ ๓-๖) ในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ยังไม่มีการสร้างรูปเคารพของพระพุทธรูปในรูปที่เป็นมนุษย์ แต่จะใช้รูปที่เป็นสัญลักษณ์แทน พุทธประวัติที่ปรากฏอยู่ตามศาสนสถาน เช่น ที่สถูปสาญจีและตามเจดีย์สถานต่างๆ หากเป็นรูปตอนประสูติจะแสดงด้วยรูปพระนางสิริมหามายาทรงยืนเหนี่ยวกิ่งไม้ รูปตอนตรัสรู้ แสดงด้วยต้นโพธิ์ และบัลลังก์ และรูปตอนปฐมเทศนาแสดงด้วยธรรมจักรกับกวางหมอบ แสดงให้เห็นว่า ยังไม่มีประเพณีการสร้างพระพุทธรูป หรือในสมัยนั้นยังเป็นข้อห้ามเพราะถือว่าพระพุทธรูปเป็นที่เคารพอย่างสูงสุด จึงไม่มีช่างศิลปะกล้าสร้างพุทธศิลป์ที่เหมือนพระพุทธรูปพระองค์จริง

ก. พุทธศิลป์ของพระพุทธรูปอินเดีย

๑) ศิลปะแบบคันธารราฐ (พุทธศตวรรษที่ ๖-๑๐) แคว้นคันธาระตั้งอยู่ในชายแดนทางทิศเหนือของประเทศอินเดีย ตักศิลาเป็นเมืองหลวงครั้งสมัยพุทธกาล แต่ปัจจุบันบางส่วนของ

^{๓๓} พระพุทธรูปแบบมูรตาในชั้นเดิมไม่ได้รับอิทธิพลของศิลปะคันธารราฐเลย แต่เป็นแบบอินเดียแท้ สันนิษฐานว่า ช่างอินเดียคงจะทราบข่าวว่าช่างคันธารราฐคิดทำพระพุทธรูปเป็นรูปมนุษย์ขึ้นบ้าง ส่วนพระพุทธรูปแบบอมราวดีนั้น แกะแบบจิ๋วเป็นอีกอย่างหนึ่งและเปลี่ยนเส้นพระเกศาเป็นขมวด๒๔กรมศิลปากร, วิวัฒนาการพุทธสถานไทย, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๑๒๓-๑๒๔.

แคว้นคันธาระอยู่ในประเทศปากีสถาน และบางส่วนอยู่ในประเทศอัฟกานิสถาน แคว้นคันธาระเคยเป็นทางเดินทัพของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชแห่งกรีกเข้าสู่อินเดีย ฉะนั้นการสร้างพระพุทธรูปที่สำคัญในสมัยนี้ จึงเหมือนกับคนทั่วไป คล้ายกับเทวรูปของกรีก-โรมัน^{๓๔}

๒) ศิลปะแบบมถุรา (พุทธศตวรรษที่ ๖-๙) มถุราเป็นเมืองหลวงของแคว้นสุระเสนะในสมัยครั้งพุทธกาล มถุราตั้งอยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย แต่อยู่ใต้แคว้น คันธาระมาก จึงไม่ได้รับอิทธิพลจากกรีก เพราะฉะนั้น การสร้างพระพุทธรูปที่เมืองนี้ จึงเป็นผลงานของช่างอินเดีย ดังนั้น พระพุทธรูปที่สร้างในสมัยนี้ จึงมีลักษณะอวบอ้วนบึกบึน เข้มแข็ง ไม่อ่อนโยน นุ่มนวล ทั้งมีลักษณะคล้ายคนทั่วไป^{๓๕}

๓) ศิลปะแบบอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ ๗-๑๑) อมราวดี อยู่ทางใต้ของประเทศอินเดีย พระพุทธรูปในสมัยนี้ มีลักษณะอ่อนช้อยงดงามตามอุดมคติ มักครองจีวรเฉียงเป็นริ้วทั้งพระองค์ และบางครั้งพระพักตร์คล้ายประติมากรรมโรมัน

๔) ศิลปะแบบคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒) คุปตะเป็นชื่อราชวงศ์หนึ่ง ซึ่งปกครองเมืองปาตลีบุตร พระพุทธรูปในสมัยนี้ถือกันว่า เป็นศิลปะชั้นยอดของอินเดีย ทำนองเดียวกับพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ถือเป็นยอดศิลปะไทย ดังนั้นพระพุทธรูปในสมัยคุปตะ จะมีลักษณะพระอังการาว บั้นพระองค์เล็ก ห่มจีวรแบบแนบเนื้อ จีวรไม่เป็นริ้วเย็น สัดส่วนพระวรกายเห็นได้ชัด และมีพระพักตร์สงบนิ่ง^{๓๖}

๕) ศิลปะแบบปาละ-เสนะ (พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๕) ปาละเป็นชื่อราชวงศ์หนึ่งซึ่งปกครองแคว้นเบงกอล พระพุทธรูปสมัยนี้ มีลักษณะพระวรกายสะอิดสะเอ้ง มีความอ่อนช้อยมากขึ้น จีวรแนบเนื้อยิ่งขึ้น พระพักตร์คม โดยมีพระขนง และพระโอษฐ์เป็นขอบคม พระนาสิกงุ้ม พระเนตรอยู่ในลักษณะครึ่งหลับ^{๓๗}

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การสร้างพระพุทธรูปนั้น เกิดที่อินเดียฝ่ายเหนือในฝ่ายมหายานที่เมืองคันธาราฐ และเมืองมถุรา จนการสร้างพระพุทธรูปได้วิวัฒนาการ มีอิทธิพลต่อเมือง อื่น ๆ อีกหลายเมือง อาทิ แบบอมราวดี แบบคุปตะ และแบบปาละ-เสนะ ซึ่งมีหลักฐานปรากฏอยู่มากมายในปัจจุบัน

^{๓๔} สมเด็จพระญาณสังวรญาณมุนี, ตำนานพุทธเจดีย์, หน้า ๕๙-๖๓.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๗.

^{๓๖} จิตร บัวบุศย์, สกulpt ศิลปะ-พระพุทธรูปในประเทศไทยมรดกวัฒนธรรมไทย, หน้า ๗๑-๗๖.

^{๓๗} ศ.ม.จ. สุภัทรทิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๖-๓๖.

ข. พุทธศิลป์ของพระพุทธรูปไทย

๑) พระพุทธรูปสมัยทวารวดี (พ.ศ. ๑๐๐๐-๑๒๐๐) แบ่งออกเป็น ๓ ยุค ดังนี้

(๑) ทวารวดีตอนต้น ส่วนใหญ่สร้างด้วยหินขนาดใหญ่ มีลักษณะคล้ายพุทธรูปในสมัยคุปตะของอินเดีย แต่การสร้างยังไม่ประณีตทำให้พระพุทธรูปในยุคนี้ดูค่อนข้างกระด้าง

(๒) ทวารวดีตอนกลาง การสร้างมีความประณีตกว่าตอนต้นมาก พระพักตร์มีลักษณะแบนกว้างและสั้น เครื่องขริม พระโอษฐ์กว้างและแบะ พระเนตรโปน มีทั้งที่สร้างด้วยหินแข็งที่มีขนาดใหญ่โต แบบลอยองค์และจำหลักนูน กับที่สร้างด้วยสำริดซึ่งมีขนาดเล็กประมาณครึ่งฟุต

(๓) ทวารวดีตอนปลาย เป็นลักษณะผสมผสานกันระหว่างศิลปะศรีวิชัยและอุททอง พบที่จังหวัดลำพูนและเชียงใหม่

สมัยทวารวดี ๒๙ ซึ่งราชธานีอยู่ที่นครปฐมนี้ได้เคยกำหนดศักราชกันมาแต่ก่อนว่าแต่ราว พ.ศ. ๑๐๐๐-๑๒๐๐ ศักราชนี้ ศาสตราจารย์ยอช เซเดส์ อดีตผู้ประศาสน์การสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ ที่เมืองฮานอย เป็นผู้กำหนดขึ้นก่อน แล้วพวกนักปราชญ์ฝรั่งก็ถือตามเป็นยุติกันมา ที่ศาสตราจารย์ยอช เซเดส์ กำหนดศักราชสมัยนี้ว่า ประมาณ ๑๐๐๐-๑๒๐๐ นั้น ท่านเอามาจากจดหมายเหตุจีน ซึ่งกล่าวไว้ว่า “เมื่อราวปี พ.ศ. ๑๑๕๐ มีอาณาจักรใหญ่อันหนึ่ง ชื่อ จุลลอปัตตี(ทวารวดี) ตั้งอยู่ในระหว่างเมืองศรีเกษตร คือพม่าและเมือง อีสานบุรีคือ เขมร” ได้แก่นั่นที่เป็นจังหวัดต่างๆ ในประเทศไทยเวลานี้ ตั้งแต่จังหวัดนครราชสีมาลงมาถึงจังหวัดสุราษฎร์ธานี

ในจังหวัดต่างๆ เหล่านี้ได้พบพระพุทธรูปทำตามแบบอย่างพระพุทธรูปอินเดียครั้งราชวงศ์คุปตะมาก นักปราชญ์ทางโบราณคดีจึงลงความเห็นกันว่า เป็นฝีมือช่างครั้งราชอาณาจักรทวารวดีที่จดหมายเหตุจีนกล่าวถึง ซึ่งน่าจะเป็นความเห็นที่ถูกต้อง เพราะพระพุทธรูปเหล่านี้คล้ายคลึงกับพระพุทธรูปอินเดียครั้งราชวงศ์คุปตะ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากในประเทศอินเดียมีที่ในถ้ำอชันตะเป็นต้น แต่ของโบราณเนื่องในพระพุทธศาสนาซึ่งได้พบที่จังหวัดนครปฐมและจังหวัดอื่น ๆ ในอาณาจักรทวารวดีนั้น ไม่มีแต่เฉพาะพระพุทธรูปที่ทำตามแบบอย่างฝีมือช่างอินเดียครั้งราชวงศ์คุปตะเท่านั้น ยังมีของโบราณเก่าก่อนสมัยนี้ขึ้นไปอีกมาก เช่น สิ่งของที่ทำเป็นอุทเทสิกเจดีย์ตามคติครั้งพระเจ้าอโศกก่อนมีพระพุทธรูป ได้แก่ เสาธรรมจักรกับกวาง แทนหินอันเป็นอาสนบูชารอยพระพุทธรูป และสถูป เป็นต้น

พระพุทธรูปสมัยทวารวดี ทำตามแบบอย่างพระพุทธรูปอินเดียครั้งราชวงศ์คุปตะ พบมากในจังหวัดนครปฐม จังหวัดราชบุรี จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสิงห์บุรี

จังหวัดปราจีนบุรี จังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดนครราชสีมา เป็นเค้าเงื่อนแสดงให้เห็นว่าอาณาเขตของกรุงทวารวดีกว้างขวางเพียงไร^{๓๘}

๒) พระพุทธรูปสมัยศรีวิชัย (พ.ศ. ๑๒๐๐-๑๓๐๐) คำว่า ศรีวิชัย แต่ก่อนเคยเข้าใจกันว่าเป็นชื่อเดิมของเมืองนครปฐม ตามเรื่องพระยากง พระยาพาน แต่เดี๋ยวนี้ คือ ตั้งแต่ได้พบหลักฐานในศิลาจารึกซึ่งได้มาจากวัดเสมาเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช กล่าวถึงเรื่องเมืองศรีวิชัยไว้อย่างชัดเจน (ความพิสดารอยู่ในประชุมศิลาจารึกสยามภาค ๒ ของศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์) เราได้ความรู้ใหม่่ว่า ศรีวิชัยไม่ใช่ชื่อเดิมของเมืองนครปฐมอย่างที่เคยเข้าใจกันมาแต่ก่อน ที่จริงเป็นชื่ออาณาจักรซึ่งมีอาณาพรมากอันหนึ่งในสมัย พ.ศ.๑๒๐๐-๑๔๒๐ ราชธานี ตั้งอยู่ในเกาะสุมาตรา ข้างทิศประจิมของเมืองปาเล็มบัง และในสมัย พ.ศ.๑๒๐๐-๑๓๐๐ เป็นสมัยที่รุ่งโรจน์ที่สุดถึงสามารถแผ่อาณาเขตไปจนเกาะชวาและแผ่มาในแหลมมลายูถึงเมืองนครศรีธรรมราช (สมัยนั้นเรียกว่า ตามพรลิงค์) และไชยา (สมัยนั้นเรียกว่า ครุฑ) เป็นเหตุให้ศิลปวิทยาของช่างกรุงศรีวิชัยแพร่หลายมาในประเทศไทยทางปากซันได้

จดหมายเหตุจีนกล่าวว่า กรุงศรีวิชัยเป็นอาณาจักรที่รุ่งเรือง และศิลปวิทยาของอาณาจักรนี้ ก็ได้รับมาจากอินเดียเหมือนกันกับพวกกรุงทวารวดี ต่างกันแต่ได้รับจากพวกอินเดียทางฝ่ายเหนือ และถือพระพุทธศาสนาเถรวาท ส่วนทวารวดีได้รับจากพวกอินเดียฝ่ายใต้ ถือพระพุทธศาสนาเถรวาท พวกชาวอินเดียเหนือได้เข้ามาตั้งในอาณาจักรศรีวิชัยคราวเดียวกับที่พวกอินเดียฝ่ายใต้ไปตั้งเมืองจำปาศรี ซึ่งเรามักเรียกกันว่าเมืองจาม อยู่ริมทะเลในแดนญวนข้างใต้เมืองเว้ เมื่อราว พ.ศ.๑๒๐๐ ข้อนี้มีหลักฐานที่ควรเชื่อได้ คือ ของโบราณสมัยศรีวิชัยเป็นต้นว่า รูปจำหลัก หรือลวดลาย หรือแบบอย่างการทำสถูปเจดีย์คล้ายกันกับในชวาและในเมืองจาม ส่อให้เห็นว่าเป็นฝีมือช่างในสมัยใกล้เคียงกันหรือได้มาในแหล่งเดียวกัน

พระพุทธรูปในยุคนี้จะมีพุทธศิลป์แบบเดียวกับพระพุทธรูปสมัยอู่ทองและพระพุทธรูปพะเยา อันเป็นแบบร่วมสมัยกับศิลปะแบบปาละซึ่งในอินเดียจะมีลักษณะเป็นพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชร ส่วนพระพุทธรูปยุคศรีวิชัยนี้ พระพุทธรูปจะนั่งขัดสมาธิราบ เป็นพระปางมารวิชัย จำหลักหินเนื้อละเอียด มีฐานสูง ที่ฐานมีรูปจำหลักนูนเป็นสิงห์แบบปาละ หางงอเป็นเส้นลวดขีด สันขาฉาบลายตัดเป็นเส้นใหญ่ พระหัตถ์ขวามีนีวาทังเหมือนศิลปะปาละ^{๓๙}

^{๓๘} พระสุชาติ วชิรปณฺโญ (นาอุดม), “ศึกษาวิเคราะห์ พระแก้วมรกต พระคู่บ้านคู่เมืองของไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๗๔-๗๕.

^{๓๙} น. ณ ปากน้ำ, ความเป็นมาของสถูปเจดีย์ในสยามไทย, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การพิมพ์พลชัย, ๒๕๒๙), หน้า ๔๙-๕๑.

พระพุทธรูปในยุคนี้ที่พบมีจำนวนน้อย แต่จะพบรูปพระโพธิสัตว์มากกว่าเนื่องจาก พระพุทธศาสนานิยามหายานจะนับถือพระโพธิสัตว์เป็นสำคัญ จะพบมากบริเวณภาคใต้เช่น จังหวัดสุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช และสงขลา เป็นต้น ส่วนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบที่ จังหวัดมหาสารคาม แต่มีขนาดเล็ก พระพุทธรูปในยุคนี้ที่พบมีจำนวน ๖ ปาง คือ

(๑) ปางมารวิชัย มีทั้งนั่งขัดสมาธิราบ และขัดสมาธิเพชร ทำด้วยโลหะ

(๒) ปางลีลา ทำด้วยโลหะ

(๓) ปางเสด็จลงมาจากดาวดึงส์ ทำด้วยโลหะ

(๔) ปางโปรดสัตว์ ทำด้วยโลหะ

(๕) ปางประทานอภัย ทำด้วยโลหะ

(๖) ปางนาคปรก ทำด้วยโลหะสำหรับปางสมาธิ ปางมหาปาฏิหาริย์ และปางเทศนา พบแต่ที่ทำเป็นพระพิมพ์

๓) พระพุทธรูปสมัยลพบุรี (พ.ศ. ๑๕๐๐-๑๘๐๐) พระพุทธรูปในสมัยนี้ที่เป็นสกุล เจดียย์จะมีรูปแบบการก่อสร้าง ตามแบบ เทวสถานโบราณ ในกัมพูชา ซึ่งได้รับอิทธิพลการวางผัง รูปแบบมาจากเทวาลัยและศิขรของศาสนาพราหมณ์ในอินเดียได้^{๔๐} เนื่องจากกษัตริย์ของขอม โบราณส่วนมากนับถือศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู แม้เมื่อกษัตริย์บางพระองค์จะหันมานับถือ พระพุทธศาสนามหายานก็ตาม การสร้างสกุลเจดียย์หรือพุทธสถานต่าง ๆ ก็จะใช้รูปแบบการ ก่อสร้างเทวสถานของศาสนาพราหมณ์ เพียงแต่ปรับเปลี่ยนรูปเคารพมาเป็นรูปพระโพธิสัตว์ของ มหายาน ส่วนภาพประกอบที่สลักตามหน้าบันและทับหลังจะสลักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชาดกใน พระพุทธศาสนาแทนรูปเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์

ศิลปะของขอมในสมัยนี้ มีอิทธิพลต่อการก่อสร้างสกุลเจดียย์ในประเทศไทยเป็นอย่างมาก การก่อสร้างจะทำได้ด้วยศิลาแลงขนาดใหญ่ นำมาเรียงซ้อนกันโดยใช้น้ำหนักของหินเป็นเครื่อง ถ่วงยึดถ้าสร้างด้วยหินจะแกะสลักลวดลายได้อย่างสวยงาม ถ้าสร้างด้วยศิลาแลงจะฉาบปูนให้เรียบ แล้วประดับลวดลายปูนปั้น การเรียงอิฐจะใช้แบบอิงลิชบอนด์ (English bond)^{๔๑}

พระพุทธรูปในสมัยลพบุรีนี้ เป็นฝีมือช่างขอมทำตามคติพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งได้ รับมาแต่สมัยทวารวดี และมหายานครั้งสมัยศรีวิชัย และขอมที่ได้นำมาแต่กัมพูชาอีก ลักษณะ พระพุทธรูปพระเกตุมาลาเป็นต่อมเหมือนสมัยทวารวดี แต่เปลี่ยนรูปร่างไปหลายอย่าง เช่น เป็น ก้นหอยบ้างเป็นฝาชีครอบบ้าง เป็นมงกุฎเทวรูปบ้าง เป็นดอกบัวมีกลีบรอบ ๆ บ้าง จะมีไรพระศก

^{๔๐} น. ณ ปากน้ำ, ปกิณกะศิลปะไทยในสายตา น. ณ ปากน้ำ : พระพุทธรูป, (กรุงเทพมหานคร : เมือง โบราณ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖.

^{๔๑} กรมศิลปากร, วรรณนาการพุทธสถานไทย, หน้า ๗๙-๘๐.

เสมอกันแต่จะใหญ่กว่าของสมัยศรีวิชัย เส้นพระศกมีหลายแบบ เช่น เหมือนเส้นผมทั่ว ๆ ไป ขมวดละเอียดหรือหยาบบ้าง ศิราภรณ์ทำอย่างเทริด หรือ กระบังหน้าบ้าง พระพักตร์จะมีลักษณะกว้างพระโอษฐ์แยะ พระหนูป้าน ถ้าเป็นพระพุทธรูปยืนจะทำแบบห่มคลุม ถ้าเป็นพระพุทธรูปประทับนั่ง ทำทั้งแบบห่มคลุมและห่มดอง ชายสังฆาฏิยาวไปจรดพระนาภี ขอบอัตรवासก (สบง) ข้างบนเผยออกเป็นสัน โดยมากพระกรรมยาวย้อยจนจรดพระอังสา ถ้าเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่จะทำเส้นพระศกเป็นอย่างบัวหลังเบี้ย หรืออย่างเส้นผมคนทั่ว ๆ ไปก็มี และบางครั้งจะทำเป็นหนาม ขนุนก็มีถ้าเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องจะมีฉลองพระศอก กำไลแขน และประคด

พระพุทธรูปสมัยลพบุรีที่พบมี ๗ ปาง คือ ปางเสด็จจากดาวดึงส์ ปางประทานอภัย ปางประทานพร ปางโปรดสัตว์ ปางนาคปรกมีทั้งอย่างเดียวและรัตนตรัยมหายาน คือ ชนิดมีพระพุทธรูปนาคปรก พระอาทิตย์พุทธเจ้าอยู่กลาง พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรอยู่ข้างขวา นางปัญญาปารมิตาอยู่ข้างซ้าย ปางมารวิชัย ปางสมาธิ ชัดสมาธิราบ^{๔๒}

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า พระพุทธรูปก่อนศิลปะไทย ได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดียมีสมัยทวารวดี ศรีวิชัย และลพบุรีตามลำดับ ซึ่งมีพระพุทธรูปลักษณะที่แตกต่างกันออกไปตามอิทธิพลของสกุลต่าง ๆ ในท้องถิ่นซึ่งมีหลักฐานปรากฏอยู่มากมายในปัจจุบันนี้

๔) พระพุทธรูปสมัยเชียงแสน (พ.ศ.๑๖๐๐-๒๐๙๑) พระพุทธรูปสมัยนี้ เป็นของฝีมือช่างไทยซึ่งได้เข้ามาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในประเทศนี้ตั้งแต่โบราณ มีพบทั่วไปในมณฑลพายัพ แต่ที่พบในเมืองเชียงแสนเก่าเป็นชนิดฝีมือช่างดีกว่าที่พบในจังหวัดอื่นๆทางโบราณคดีจึงใช้คำนี้เป็นชื่อของพระพุทธรูปสมัยหนึ่ง แบ่งออกเป็น ๒ รุ่น คือ^{๔๓}

(๑) สมัยเชียงแสนยุคแรก ทำตามแบบอย่างพระพุทธรูปอินเดีย สมัยราชวงศ์ปาละ เช่น มีพระวรกายอวบอ้วน พระพักตร์กลมคล้ายผลมะตูม พระขนงโก่ง พระนาสิกโค้งงุ้มพระโอษฐ์แคบเล็ก พระหนุเป็นปม พระรัศมีเหนือพระเกตุมาลาเป็นต่อมกลม ไม่มีไรพระศก เส้นพระเกศาขมวด และเป็นเส้นใหญ่ พระอุระนูน ชายสังฆาฏิสั้น ตรงปลายสังฆาฏิ มีลักษณะคล้ายธงม้วนเข้าหากันเหมือนเขี้ยวตะขาบ

(๒) สมัยเชียงแสนยุคหลัง การสร้างพระพุทธรูปในยุคนี้ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธรูปแบบสุโขทัย พระพุทธรูป จึงมีลักษณะพระวรกายสะอิดสะเอ้ง พระพักตร์ยาวเป็นรูปไข่ พระรัศมีทำเป็นรูปเปลวเพลิง พระศกเป็นเส้นเล็กละเอียด และมีไรพระศกเป็นเส้นบาง ๆ สังฆาฏิยาวลงมา

^{๔๒} หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, พระพุทธรูปปางต่างๆ ในประเทศไทย, หน้า ๓๘-๔๑.

^{๔๓} อ่างใน พระมหาวชิราวุธ เลี้ยวเส็ง, “พุทธศิลป์กับการท่องเที่ยว : ศึกษาบทบาทของวัดในการอนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อการท่องเที่ยว”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔), หน้า ๒๔-๒๘.

จนจดพระนาถี พระพุทธรูปที่สร้างในสมัยเชียงแสนมี ๖ ปาง คือ ปางมารวิชัย ปางสมาธิ ปางอุ้มบาตร ปางประทับรอยพระพุทธรูป ปางไสยาสน์ และ ปางนั่งห้อยพระบาท

พระพุทธรูปในศิลปะแต่ละยุคสมัยที่กล่าวมาแล้ว ล้วนมีลักษณะพิเศษอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ซึ่งนักโบราณคดีหรือนักประวัติศาสตร์ใช้เป็นเครื่องศึกษาและกำหนดอายุของพระพุทธรูป เอกลักษณ์ดังกล่าวจะเห็นได้ชัดในพระพุทธรูปที่เป็นฝีมือช่างหลวง หรือที่เกิดขึ้นในเมืองสำคัญของยุคสมัยนั้น เพราะช่างค่อนข้างเคร่งครัดในรูปแบบ และฝีมือค่อนข้างประณีต ในขณะที่เดียวกันก็มีพระพุทธรูปที่สร้างโดยช่างเคลยศักดิ์หรือช่างพื้นเมืองในท้องถิ่นที่ห่างจากศูนย์กลางอำนาจทางการเมือง ศิลปกรรมดังกล่าวแม้จะมีลักษณะบางประการที่แสดงว่าเป็นศิลปะร่วมสมัย แต่ความงดงามหรือความประณีตจะลดลง พร้อมกันนั้นก็ปรากฏลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่นแทรกให้เห็นเด่นชัด

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า พระพุทธรูปเชียงแสนส่วนมากหล่อด้วยโลหะ เช่น สำริด มีที่เกาะสลักด้วยแก้วผนึกสีต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ สีขาว เขียว และชมพู นอกจากนี้ยังมีที่ทำด้วยปูนปั้นศิลปะเชียงแสน มีอิทธิพลต่อศิลปะในหลวงพระบาง เวียงจันทน์ จำปาศักดิ์ และสุโขทัยอีกด้วย

ความเป็นมาของพระพุทธรูปปางต่าง ๆ

พระสุชาติ วชิรปัญญา (นาอุดม) สรุปไว้ว่า ปางของพระพุทธรูปกล่าวคือ พระอิริยาบถต่าง ๆ ที่ผู้สร้างและผู้หล่อพระพุทธรูปจำลองแบบอย่างมาจากจินตนาการขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งมีอยู่มากมายหลายร้อยปาง แต่ปางที่สำคัญ ๆ ที่นิยมนำมาใช้ในการสร้างพระพุทธรูปในปัจจุบันนั้น มีอยู่ไม่กี่สิบปางเท่านั้น ส่วนมากแล้วคนเฒ่าคนแก่และบรรพบุรุษไทย จะนำปางที่สำคัญ ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์เหล่านั้น มาใช้ในชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย อย่างที่ทราบกันอยู่ เช่น นำปางที่นิยมและพบเห็นได้บ่อย มีศิลปะอันงดงาม มาจัดเป็นปางประจำวันเกิดของคนที่เกิดในวันต่างๆ เป็นปางประจำเดือนเกิด และเป็นปางประจำปีเกิด เป็นต้น ซึ่งบางปางก็ไม่สามารถหาชมจากที่ไหนได้อีกแล้วในปัจจุบัน เนื่องจากสาเหตุหลายประการ เช่น ได้มีผู้นิยมสร้างหรือสร้างแต่เพียงองค์ เล็กๆ และมีจำนวนไม่มากนัก ตามความเชื่อของคนไทยที่นับถือพุทธศาสนานั้นกล่าวว่า หากใครได้มีพระพุทธรูปปางต่างๆ คือ ปางประจำวันเกิด ปางประจำเดือนเกิดและปางประจำปีเกิดไว้กราบไหว้บูชาแล้ว จะถือได้ว่า เป็นสิริมงคลของแก่มุนั้น ซึ่งพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ตามที่นักปราชญ์ได้กล่าวแสดงไว้สรุปได้ดังนี้

๑) คันธาระ มี ปางสมาธิ ปางมารวิชัย ปางปฐมเทศนา ปางอุ้มบาตร ปางประทานอภัย ปางประทานพร ปางยมกปาฏิหาริย์ ปางปริณิพพาน ปางลีลา (หมายถึง ตอนที่เสด็จลงจากดาวดึงส์)

๒) อินเดีย มี ปางตรัสรู้ ปางเทศนา ปางยมกปาฏิหาริย์ ปางทรมานพญาวานร ปาง
ปรีนิพพาน ปางเสด็จจากดาวดึงส์ ปางทรมานช้างนาฬาคีรี

๓) ลังกา มี ปางสมาธิ ปางปรีนิพพาน ปางรำพึง ปางเสด็จจากดาวดึงส์ ปางประทานอภัย

๔) สมัยทวารวดี มี ปางเทศนา ปางสมาธิ ปางมารวิชัย ปางยมกปาฏิหาริย์ ปาง
ปรีนิพพาน ปางบรรทม ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ปางประทานอภัย ปางประทานพร

๕) สมัยศรีวิชัย มี ปางมารวิชัย ปางสมาธิ ปางนาคปรก ปางปรีนิพพาน ปางประทาน
อภัย ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์

๖) สมัยลพบุรี มี ปางนาคปรก ปางมารวิชัย ปางสมาธิ ปางปรีนิพพาน ปางเสด็จลง
จากดาวดึงส์ ปางประทานพร ปางประทานอภัย

๗) สมัยเชียงแสน มี ปางมารวิชัย (ทั้งขัดสมาธิเพชรและขัดสมาธิราบ) ปางสมาธิ (ทั้ง
ขัดสมาธิราบและขัดสมาธิเพชร) ปางอุ้มบาตร ปางประดิษฐานรอยพระบาท ปางไสยาสน์ ปางนั่ง
ห้อยพระบาท ปางลีลา ปางเปิดโลก ปางประทับยืน ปางถวายเนตร

๘) สมัยสุโขทัย มี ปางไสยาสน์ ปางลีลา ปางประทานอภัย (มีทั้งยกพระหัตถ์ข้างเดียว
และสองข้าง) ปางมารวิชัย (มีทั้งขัดสมาธิราบและขัดสมาธิเพชร) ปางถวายเนตร ปางสมาธิ
(ขัดสมาธิราบ) ปางประทานพร ปางประทับยืน

๙) สมัยอยุธยา มี ปางไสยาสน์ ปางมารวิชัย (ทั้งขัดสมาธิราบและขัดสมาธิเพชร) ปาง
สมาธิ (ทั้งขัดสมาธิราบและขัดสมาธิเพชร) ปางประทานอภัย (มีทั้งยกพระหัตถ์ข้างเดียวและสอง
ข้าง) ปางปาเลไลย์ ปางลีลา ปางประทับยืน

๑๐) สมัยรัตนโกสินทร์ มี ปางมารวิชัย (ขัดสมาธิราบ) ปางสมาธิ (ขัดสมาธิราบ) ปาง
ประทานอภัย (มีทั้งยกพระหัตถ์ข้างเดียวและสองข้าง) ปางไสยาสน์ ปางขอฝน (ปางคันธาระ)^{๔๔}

ในรัชกาลที่ ๓ ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะทรงบำเพ็ญราชกุศลให้เหมือนอย่างโบราณ
กษัตริย์ครั้งกรุงศรีอยุธยาที่ได้เคยทรงบำเพ็ญมา จึงโปรดเกล้าฯ ให้กรมพระปรมาภิไธย
คัดเลือกพุทธอิริยาบถต่างๆ ตามเรื่องที่มีในพุทธประวัติ และโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระพุทธรูปปาง
ต่างๆ ขึ้นเพิ่มเติม แล้วให้อัญเชิญไปประดิษฐานไว้ในหอราชกรมานุสรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ปางพระพุทธรูปที่รัชกาล ที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเพิ่มเติมมี ๔๐ ปาง คือ

(๑) ปางทุรกิรียา

(๒) ปางรับมรุปายาส

(๓) ปางลอยถาด

(๔) ปางทรงรับหม้อคา

^{๔๔} พระสุชาติ วชิรปัญญา (นาอุดม), “ศึกษาวิเคราะห์พระแก้วมรกตพระคู่บ้านคู่เมืองของไทย”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสนธรรมมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), อ้าง
ใน เจนจบ ยิ่งสมูล, พระพุทธรูปสำคัญในเมืองไทย, หน้า ๓๒.

(๕) ปางมารวิชัย	(๖) ปางสมาธิ
(๗) ปางถวายเนตร	(๘) ปางจกรกรม
(๙) ปางประสานบาตร	(๑๐) ปางฉันทสมอ
(๑๑) ปางลีลา	(๑๒) ปางประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทา
(๑๓) ปางปลงกัมมัญฐาน	(๑๔) ปางห้ามสมุทร
(๑๕) ปางอุ้มบาตร	(๑๖) ปางกัตติกิจ
(๑๗) ปางพระเกศธาตุ	(๑๘) ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์
(๑๙) ปางห้ามญาติ	(๒๐) ปางป่าเลไลย์
(๒๑) ปางห้ามพระแก่นจันทน์	(๒๒) ปางนาคาวโลก
(๒๓) ปางปลงพระแก่นจันทน์	(๒๔) ปางรับอุทก
(๒๕) ปางสรงน้ำ	(๒๖) ปางประทับยืน
(๒๗) ปางคันธรรารัฐ	(๒๘) ปางรำพึง
(๒๙) ปางสมาธิเพชร	(๓๐) ปางแสดงชราธรรม
(๓๑) ปางประดิษฐานรอยพระพุทธบาท	(๓๒) ปางสำแดงโอฬาริกนิมิต
(๓๓) ปางรับผลมะม่วง	(๓๔) ปางขับพระวักกลี
(๓๕) ปางไสยาสน์	(๓๖) ปางฉันทมฤปายาส
(๓๗) ปางห้ามมาร	(๓๘) ปางสนเข็ม
(๓๙) ปางทรงตั้งพระอัครสาวก	(๔๐) ปางเปิดโลก ^{๔๕}

นอกจาก ๔๐ ปาง นี้แล้ว ยังมีพระปางตอนแรกที่ตรัสรู้ เรียกว่า เสด็จประทับ ณ สัตตมหาสถานอีก ๗ ปาง คือ

- สัตตมหาสถานที่ ๑ ปางนั่งสมาธิใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์
 สัตตมหาสถานที่ ๒ ปางถวายเนตร
 สัตตมหาสถานที่ ๓ ปางจกรกรมแก้ว
 สัตตมหาสถานที่ ๔ ปางทรงพิจารณาพระธรรมในเรือนแก้ว
 สัตตมหาสถานที่ ๕ ปางนั่งสมาธิใต้ต้นจิก
 สัตตมหาสถานที่ ๖ ปางนาคปรก

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

สัตตมหาสถานที่ ๗ ปางรับผลสมอ บาตรข้าวสัตตุนั่งสมาธิได้ต้นไม้เกิด สัตตมหาสถานทั้ง ๗ นี้ เป็นปางเกร็ดที่ทำให้ยกเยื้องออกไป เพื่อให้มีเรือนแก้วและต้นไม้ประกอบพระอิริยาบถที่เข้ากับปางทั้ง ๔๐ ปาง

จะเห็นได้ว่า นอกจากนี้อีกแล้ว ยังมีพระปางต่างๆ อีกจำพวกหนึ่ง กำหนดตามนพเคราะห์สำหรับบูชา เนื่องด้วยพิธีทักษา คือ พระอาทิตย์ (พระปางถวายเนตร) พระจันทร์ (พระปางห้ามสมุทร) พระอังคาร (พระปางไสยาสน์) พระพุธ (พระปางอุ้มบาตร) พระพฤหัสบดี (พระปางสมาธิ) พระศุกร์ (พระปางรำพึง) พระเสาร์ (พระปางนาคปรก) พระราหู (พระปางป่าเลไลย์) พระเกตุ (พระปางมารวิชัย)^{๔๖}

ในรัชกาลที่ ๔ ได้ทรงสอบสวนลักษณะพระพุทธรูป และทรงคิดแบบอย่างพระพุทธรูปขึ้นมาใหม่ โดยให้พระองค์เจ้านครราชสีมา เป็นผู้ออกแบบที่มีพุทธลักษณะคล้ายกับมนุษย์สามัญยิ่งขึ้น คือ ไม่มีพระเกตุมาลา จีวรก็ทำเป็นอย่างห่มจีวรธรรมดา ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร เช่น พระนิรันตราย (ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในหอพระสุราลัยวิมาน ในพระบรมมหาราชวัง) ซึ่งถือได้ว่าพระองค์เจ้านครราชสีมา ทรงเป็นบิดาแห่งวงการพุทธประติมากรรมของยุคนั้นอีกด้วย และทรงเป็นผู้ชักชวนให้ ศ.ศิลป์ พีระศรี ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยศิลปากร มาร่วมสร้างปฏิมากรรมในประเทศไทย

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ ด้วยเหตุว่ามีการติดต่อกับต่างประเทศมากขึ้น จึงเกิดมีความคิดสร้างพระพุทธรูปให้เหมือนกับพระพุทธรูปของคันธารราฐ เช่น พระพุทธรูปปางขอฝน ซึ่งหล่อขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ (ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในห้องรัตนโกสินทร์ อาคารด้านทิศเหนือ หอ น.๑ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร)

ในสมัยรัชกาลปัจจุบัน (รัชกาลที่ ๙) เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๗ คณะรัฐบาลสมัยนั้น ซึ่งมีจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี มีความประสงค์จะจัดงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ได้มีความปรารถนาจะสร้างปูชนียสถาน เพื่อเป็นอนุสรณ์ในทางพระพุทธศาสนา เป็นพุทธมณฑล มีอาณาบริเวณ ๒,๕๐๐ ไร่ และสร้างพระพุทธรูปปางลีลาขนาดใหญ่ประดิษฐานท่ามกลางพุทธมณฑลนั้น^{๔๗}

รัชกาลที่ ๙ ทรงพระดำริและโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระพุทธรูป โดยพระราชนิมิตขึ้นอีก ๒ ปาง คือ

๑) พระพุทธรูปประทับนั่งปางประทานพร มีพระปรมาภิไธยย่อ“ภ.ป.ร.” ประดับเหนือผ้าทิพย์ เพื่อให้ประชาชนสร้างไว้เป็นที่สักการบูชาทั่วราชอาณาจักร

^{๔๖} อ้างแล้ว, หน้า ๓๔.

^{๔๗} อ้างแล้ว.

๒) พระพุทธรูปนารายณ์ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง ๒๓ ซม. สูง ๔๐ ซม. ด้วยทรงพระราชประสงค์จะพระราชทานเป็นพระประจำจังหวัดต่างๆ ทั่วอาณาจักร^{๔๘}

ความเป็นมาในการใช้วัสดุเพื่อสร้างพระพุทธรูป

การสร้างพระพุทธรูปใช้วัสดุต่างๆหลากหลายประเภท พระพุทธรูปที่สร้างด้วยหินและทองคำรวมทั้งทองสัมฤทธิ์จะมีความคงทนมากกว่าวัสดุชนิดอื่นและทนต่อดินฟ้าอากาศ ในปัจจุบันนิยมการหล่อ ปั้น และแกะสลัก ส่วนวัสดุที่ใช้สร้างพระพุทธรูป ได้แก่

๑. สัมฤทธิ์หรือทองสัมฤทธิ์ (สัมฤทธิ์เป็นเนื้อโลหะโบราณ โดยนำแร่ทั้ง ๓ ชนิดมาผสมรวมกันจึงเรียกว่า “สามฤทธิ์” ในปัจจุบันมักนิยมเรียกว่า “สัมฤทธิ์” แปลว่าฤทธิ์ ทั้งสาม) เป็นแร่โลหะที่ประกอบด้วย ทองแดงกับดีบุก แร่สังกะสี และในปัจจุบันนิยมนำพระสัมฤทธิ์มาหุ้มด้วยเนื้อโลหะต่าง ๆ เช่น สัมฤทธิ์หุ้มทองคำ สัมฤทธิ์กะไหล่ทอง สัมฤทธิ์พอกปูนปิดทอง สัมฤทธิ์ปิดทอง สัมฤทธิ์ลงรักปิดทอง สัมฤทธิ์ลงรักปิดทองประดับกระจก

๒. นวโลหะ ประกอบด้วยโลหะทั้ง ๙ รวมเรียกว่า “นวโลหะคุณ” คือ คุณธรรมพิเศษ ๙ ประการขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นคุณสมบัติพิเศษของพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งหาบุคคลอื่นใดมาเสมอเหมือนมิได้ อันประกอบด้วย ๑. ทรงเป็นพระอรหันต์ ๒. ตรัสรู้ชอบได้ด้วยตนเอง ๓. ทรงสมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ ๔. เสด็จไปดีในที่ทุกสถาน ๕. ทรงรู้จักโลกอย่างแจ่มแจ้ง ๖. ทรงสามารถฝึกคนทีควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม ๗. ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ ๘. ทรงเป็นผู้รู้ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ๙. ทรงเป็นผู้โชคดีเสมอ^{๔๙}

๓. ทองคำ ทองบริสุทธิ์เรียกว่าทองเนื้อเก้า

๔. ทองเหลือง เป็นโลหะเจือประกอบด้วยทองแดง สังกะสี ดีบุก และตะกั่ว มีสีเหลืองและนำมาขัดเงา กะไหล่ทอง ทองเหลืองปิดทอง

๕. ทองแดง เป็นแร่สีแดง ได้แก่ ทองแดง ทองแดงปิดทอง

๖. นาก เป็นโลหะผสมด้วยทองคำ เงินกับทองแดง^{๕๐}

๗. แก้ว หมายถึง ทRAYแก้ว (ที่สามารถนำมาหล่อหลอมเป็นเนื้อแก้วได้)

^{๔๘} สมพร ไชยภูมิธรรม, ปางพระพุทธรูป, (กรุงเทพมหานคร : ต้นธรรมสำนักพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕.

^{๔๙} พระอาจารย์ไสว สุมโน, ประวัติการสร้างพระกริ่ง พระชัยวัฒน์ศรีนคร, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ, ๒๕๑๖), อัดสำเนา.

^{๕๐} ฐานข้อมูลช่างสิบหมู่, ไทยศึกษาเรื่องของช่างไทย, ฐานข้อมูลบรรณานุกรมช่างสิบหมู่ ศึกษากรณีช่างหล่อ, (นครปฐม: สถาบันศิลปกรรม กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม), แหล่งที่มา : <http://www.phraphuttharoop.com> [๑๕ มีนาคม ๒๕๕๓].

๘. ปูนปั้น หมายถึง เปลือกหอยทะเล นำมาเผา บดเพื่อทำเป็นเนื้อปูนแล้วนำมาผสมกับน้ำอ้อย กระดาษสา ทำให้เข้ากันจึงจะสามารถใช้ได้

๙. ไม้ ตำราโบราณถือว่า ไม้โพธิ์ ไม้แก่นจันทร์นิยมนำมาแกะเป็นพระพุทธรูปประจำวันเกิดของผู้สร้างและจะบรรจุดวงของผู้สร้าง มักนิยมทำพิธีบรรจุมวลสารสักชื่ออักขระ

๑๐) โลหะผสมพิเศษ ส่วนผสมโลหะผสมพิเศษ ตามตำราโบราณมีความละเอียดซับซ้อนเพื่อความขลังของพระพุทธรูป พัฒนจักร กล่าวไว้ว่า การสร้างพระพุทธรูปโลหะจะใช้วัสดุอย่างไรแล้วแต่พระอาจารย์แต่ละท่าน สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทูลสอบถามกรมหมื่นราชศักดิ์ เมื่อ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๖๙ ได้ความว่า โลหะที่นำมาผสมต้องมาจากสถานที่พิเศษซึ่งถือว่าเป็นวัสดุชั้นดี ซึ่งรวบรวมได้ ดังนี้

๑) แร่ทองคำ มีที่บางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

๒) แร่เงิน ไม่ระบุแหล่ง

๓) แร่บริสุทธ์ (ทองแดง) มีที่อำเภอ จันทิก จังหวัดนครราชสีมา

๔) เจ้าน้ำเงิน เป็นแร่ชนิดหนึ่งเป็นสีฟ้า ถูกความร้อนละลายกลายเป็นสีน้ำเงินอ่อน แต่สำหรับโบราณจารย์ฝ่ายเล่นแร่แปรธาตุในอดีตเรียกโลหะชนิดนี้ว่า “เจ้าน้ำเงิน” ถือเป็นมงคลนาม

๕) ชิน (ตะปูสังฆะวรรณ หมายถึง ตะปูที่ใช้ตอกในอุโบสถ)

๖) ปรอดสูตร คือการนำปรอดมาทำให้แข็ง

๗) แร่สังกะสี

๘) แร่ดีบุก

๙) เหล็กละลายตัว เป็นเหล็กที่มีจุดหลอมเหลวไม่เท่ากับเหล็กกล้า

จึงเรียกรวมกันว่า “นวโลหะ” ซึ่งเป็นโลหะผสมพิเศษ ซึ่งมีวิธีการผสมเนื้อให้กลับดำโดยใช้โลหะทั้ง ๙ อย่างนี้ ทำให้เนื้อในกลายเป็นสีจำปาเทศ และเมื่อกลับดำสนิทจะทำให้เกิดเป็นประกายสีดำสนิท

ส่วนผสมอาจมีวัสดุเพิ่มความขลังอื่น ๆ เช่น ยันต์ ๑๐๘ ดวง นะ ๑๔ เป็นต้น

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การสร้างพระพุทธรูปในสมัยก่อน มักนิยมใช้ไม้มงคลเป็นวัสดุในสร้างพระพุทธรูป แต่มักไม่ความคงทนถาวร และเป็นวัสดุที่หาได้ยาก จึงได้มีการเปลี่ยนวัสดุในการสร้างพระพุทธรูปมาเป็นวัสดุชนิดแทน เพื่อทำให้เกิดความคงทนในพระพุทธรูปสืบต่อไป

คตินิยมในการสร้างพระพุทธรูป

สร้างเพื่อเป็นคุณค่าต่อสังคมและวิถีชีวิตของคนไทย สังคมไทยเห็นคุณค่าของพระพุทธรูปซึ่งถือเป็นสิ่งที่ระลึกของชีวิต พระพุทธรูปมีส่วนสร้างสรรค์สังคมไทยให้สงบร่มเย็น

และทำให้ประชาชนมีจิตใจเบิกบานแจ่มใสเป็นสยามเมืองยิ้มมาช้านาน เอกสารสิ่งพิมพ์บ้านมธุระกล่าวถึงคตินิยมในคุณค่าของพระพุทธรูปไว้ ดังนี้

๑. คุณค่าในการดำเนินชีวิตให้มีค่า ให้มั่นใจในความปลอดภัยและทำให้เกิดสุนทริยภาพ รวมทั้งทำให้เสียงดีเพราะต้องสวดมนต์เสียงดัง สวดให้ถูกจังหวะ เป็นการฝึกให้รู้จักหายใจ มีผลดีต่อการออกเสียง การพูด การบรรยาย และแม้กระทั่งการร้องเพลง พระพุทธรูปทำให้พิธีกรรมทางศาสนาศักดิ์สิทธิ์สมบูรณ์ทั้งพิธีมงคลและอวมงคล

๒. คุณค่าในการรักษาพุทธประเพณี รักษาพระพุทธศาสนาอันเป็นต้นทางของวัฒนธรรม ทางสังคมที่ได้รับการยอมรับว่า งดงามมีค่าของไทย

๓. คุณค่าในการฟูมฟักรักษาใจ เป็นกำลังใจให้แก่ครอบครัวอันเป็นปณมภูมิของสังคม เสริมสร้างความรัก ความสามัคคี เนื่องจากไม่กล้าประพฤติดัวไม่งามเนื่องจากรู้สึกได้ในความบริสุทธิ์อันศักดิ์สิทธิ์ที่ส่งกระแสออกมาจากพระพุทธรูป กลบกระแสความคิดอันสับสน และส่อใจสู่ความสงบของพระพุทธรองค์เพื่อจะได้เป็นสิริมงคล ขวัญ และกำลังใจ

๔. คุณค่าในการเป็นตัวแทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในการปกป้องรักษาสังคมไทยเป็นตัวแทนของพุทธปรัชญา เป็นแกนในการสร้างสังคมที่เป็นรูปแบบจำเพาะตนแห่งความเป็นไทย โดยเฉพาะในเรื่องศีลธรรม และความมั่งคั่งในระบอบครอบครัวที่เต็มไปด้วยความรัก ความกตัญญู รู้คุณ ความไม่ทอดทิ้งกัน ความโอภาปราศรัย เอื้ออาทร และความเป็นสังคมเครือญาติของเรา

๕. คุณค่าปูชนียวัตถุที่สำคัญที่สุดและจะขาดไม่ได้ของวัด โบสถ์ วิหาร หอสวดมนต์ หรือศาลาราย แม้กระทั่งในที่ทำงาน สถานที่ราชการ โรงเรียน โรงพยาบาล หรือบ้านเรือนประชาชน^{๕๑}

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า พระพุทธรูปมีคุณค่าต่อสังคมไทยอย่างมากมายในหลายด้าน ดังนี้

- คุณค่าด้านศีลธรรมและจริยธรรม พระพุทธรูปช่วยกระตุ้นเตือนให้ผู้ที่ศรัทธามีการประพฤติปฏิบัติดีตามแบบอย่างของพระพุทธเจ้าและพระธรรมของพระองค์
- คุณค่าด้านเศรษฐกิจ พระพุทธรูปก่อให้เกิดการจ้างแรงงานช่างฝีมือไทย เป็นการใช้จ่ายที่สร้างเงินหมุนเวียนในประเทศ ความเชื่อในหลักธรรมของพระพุทธเจ้ามีส่วนให้คนไทยเป็นคนดี ไม่ทุจริตคดโกงใคร ไม่ลักขโมยปล้นฆ่าใคร จึงช่วยลดรายจ่ายของประเทศในด้านการดูแลความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน

^{๕๑} เกษมสุข ภาสภิต, ศิลปะกับพระพุทธรูป, (กรุงเทพมหานคร : คณะทำงานบ้านมธุระ ,เอกสารสิ่งพิมพ์บ้านมธุระ, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑-๓๘.

- คุณค่าด้านศิลปะ พระพุทธรูปเป็นศิลปะชั้นสูง เป็นจุดดึงดูดใจนักท่องเที่ยวอันก่อให้เกิดรายได้แก่ท้องถิ่น และแก่ประเทศ
- คุณค่าด้านสังคมและวัฒนธรรมประเพณี พระพุทธรูปเป็นศูนย์รวมของความสัมพันธ์ของคนในชาติได้เป็นอย่างดี เป็นการแสดงออกถึงวัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนาของคนไทยมาเป็นเวลาช้านาน ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปมีอย่างมากมายทั้งในชีวิตประจำวัน ในวันสำคัญทางศาสนา ในวันสำคัญของท้องถิ่นที่ผูกพันกับพระพุทธรูป
- คุณค่าด้านการศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธรูปบ่งบอกถึงความเป็นมาของสังคมในแต่ละยุคสมัย อิทธิพลของศาสนาที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมไทย
- คุณค่าต่อสถาบันต่างๆ พระพุทธรูปเป็นขวัญหรือกำลังใจให้กับคนเฉพาะกลุ่มในสถานที่ต่างๆ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล สถานีตำรวจ เป็นต้น
- คุณค่าในด้านการเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศ พระพุทธรูปเป็นเครื่องบรรณาการที่มีคุณค่าที่มอบให้แก่มิตรประเทศ

สร้างด้วยกุศลเจตนา

"กรรม" หรือ การกระทำ จะเป็น กุศลกรรม หรืออกุศลกรรม ดูที่เจตนาเป็นพื้นฐาน พระพุทธองค์ตรัสว่า

"เจตนาหิ ภิกขเว กัมมัตถามิ ภิกษุทั้งหลาย เราตถาคตกล่าวว่า เจตนาเป็นกรรม"

"สุปปพุทธํ ปุชฺชณฺนฺติ สทา โคตมสาวกา เยสํ ทิวา จ รตโต จนิจฺจํ พุทฺธตา สติบุคฺคโล ไตรลลิกํถึงพระพุทธเจ้าเป็นนิตย์ บุคคลนั้นเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงนามว่า โคตมชื่อว่า ดีแล้วทุกเมื่อ"

"ปฐมเจตนา" (ความตั้งใจ) ในการจัดสร้างพระพุทธรูปแต่โบราณ อันบ่งบอกถึง ภูมิปัญญาไทย คือ เจตนาสร้างพระพุทธรูปอันเป็นรูปเหมือนของพระรัตนตรัย ซึ่งเป็นเครื่องมือเตือนสติอันเป็นเหตุให้ผู้ใช้ (ผู้บูชา) ระลึกถือปฏิบัติตามถูก มีความร่มเย็นเป็นสุข (ดุจศีล) มีความสงบตั้งมั่น (ดุจสมาธิ) มีความสว่าง ความรู้ ความเข้าใจตามเหตุและผล หรือรู้เท่าทันเหตุการณ์ (ดุจปัญญา) การสร้างพระพุทธรูปที่เป็นกุศลเจตนาดีพอประมวลสรุปได้ดังนี้

๑. ถวายเป็นพุทธบูชา แต่พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระรัตนตรัยที่พึ่งอันประเสริฐสูงสุดของชาวพุทธ

๒. เป็นพุทธานุสติ เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นอนุสติที่ตั้งแห่งบุคลาธิษฐานนำไปสู่ธรรมาธิษฐานในการดำเนินชีวิตของบุคคลให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท

๓. เป็นการสืบทอดอายุพระพุทธรูป จรรโลงพุทธศาสนาแก่นุชนรุ่นหลังให้คงอยู่คู่แผ่นดินสยาม แต่โบราณกาลจึงนิยมสร้างพระพุทธรูป หรือพระพิมพ์พระเครื่องบรรจุไว้ในสถูป พุทธเจดีย์มณฑลสถานต่างๆ เป็นต้น

๔. เป็นการสะเดาะเคราะห์เสริมชะตาชีวิต เมื่อบุคคลประสบทุกข์ (สภาวะที่ทนได้ยาก) ย่อมแสวงหาวิธีทางดับทุกข์ตามภูมิรัฐภูมิธรรมของแต่ละบุคคล วิธีทางหนึ่งแต่โบราณคือการบนบานศาลกล่าว เมื่อสมปรารถนาก็สร้างพระถวายแก้บน หรือสร้างพระจำนวนเท่ากำลังวันเกิดถวายเป็นการสะเดาะเคราะห์ต่อชะตาชีวิต เป็นต้น

๕. อุทิศส่วนกุศลให้กับบุพการีที่ล่วงลับจากไปแล้ว ด้วยอิทธิพลของคำสอนในเรื่องความกตัญญูตเวที ในหลักพระพุทธศาสนานั้นเอง จึงนิยมสร้างพระพุทธรูปถวายวัดแล้วจารึกชื่ออุทิศกุศลแก่บุพการีขึ้นไว้ที่ฐานพระ เป็นต้น

๖. เฉลิมพระเกียรติวีรกษัตริย์ หรือบุคคลสำคัญของแผ่นดินสยาม แต่อดีตกาลจนปัจจุบัน เช่น พระพิมพ์นางพญา (วัดนางพญา พิษณุโลก) สร้างถวายพระนางวิสุทธิกษัตริย์ พระราชมารดาสมเด็จพระนเรศวรมหาราช องค์ผู้ทรงสถาปนาวัดนางพญา พระกริ่งนเรศวร สร้างเพื่อเฉลิมพระเกียรติในมหาวิโรกรรมของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ผู้ทรงกอบกู้เอกราชชาติไทย เป็นต้น

๗. ตอบแทนผู้ทำคุณแก่พระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ทรงสร้างพระพุทธรูปเพื่อพระราชทานแก่ข้าราชการบริพาร หรือ ผู้สนองคุณแผ่นดิน เช่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระสมเด็จจิตรลดา หรือพระกำลังแผ่นดินแก่ผู้สนองคุณแผ่นดิน หรือพระราชทานพระพุทธรูปราชูปถัมภ์ ประจำเมืองแทนการพระราชทานพระแสงดาบแต่โบราณกาล เป็นต้น พระสงฆ์สร้างพระพุทธรูปตอบแทนเจ้าภาพงานบุญกุศล

๘. ประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาของพระมหากษัตริย์ เช่น ทรงสร้างพระชัยประจำรัชกาล หรือ พระพุทธรูปประจำพระชนมวารพระมหากษัตริย์ หรือพระบรมวงศานุวงศ์ที่ดำรงพระสกุลยศ พระอิสริยยศ

๙. มงคลอนุสรณ์ในมงคลโอกาสต่างๆ ของชีวิตของบุคคลผู้ตั้งมั่นในพระรัตนตรัย ในมงคลโอกาสครบรอบวันเกิด หรืออายุวัฒนมงคลครบรอบนักษัตร แต่โบราณนิยมสร้างพระพุทธรูปประจำวันเกิด หรือในมงคลโอกาสอันดีงามแก่ชีวิต อื่นๆ เป็นต้น

๑๐. สิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อแผ้วพืธานูปถัมภ์ปกป้องคุ้มภัย เป็นขวัญกำลังใจต่อชีวิตในโอกาสต่างๆ อาทิ ยามศึกสงคราม เช่น พระพุทธรูปชินราชอินโดจีน พ.ศ. ๒๔๘๕ สร้างแจกทหารในคราวสงครามอินโดจีน เป็นต้น

๑๑. มงคลอนุสรณ์แก่ผู้ร่วมสร้างกุศลและคุณประโยชน์ในพระพุทธศาสนาและสาธารณกุศลแก่ส่วนรวม แต่โบราณกาลถือคติสร้างเพื่อแจกเป็นทานแก่พุทธศาสนิกชน ผู้ร่วมกุศลใน

พุทธศาสนา ปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนไปสู่วัตถุนิยม จึงวิวัฒนาการมาสู่การกำหนดเป็นอัตราค่าบูชา (เรียกว่า ทำบุญบูชา) รับพระ หรือ รัตนมงคล เป็นการตอบแทน เพื่อหารายได้สร้างศาสนสถานในพระพุทธศาสนาและสาธารณกุศลแก่ส่วนรวมต่อไป^{๕๒}

กุศลเจตนาในการสร้างพระพุทธรูปให้ได้บุญกุศลมากมีดังนี้

๑. ไม่สร้างเพื่อเจตนาหลอกล่อ หรือให้หลงไปในทางผิดจากหลักการของพระพุทธศาสนาที่เป็น ธรรมเนียม คือสอนเรื่องกรรม (การกระทำ) เป็นหลัก

๒. ไม่สร้างเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ หรือประโยชน์ส่วนตน อันเป็นเจตนาที่ไม่บริสุทธิ์

๓. สร้างด้วยเจตนาบริสุทธิ์ดีงามต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติ เป็นพื้นฐานของศิลปวัฒนธรรมอันดีงามในวิถีชีวิตของชาวไทย^{๕๓}

สร้างเพื่ออานิสงส์

อานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปมีมากมายอันเป็นความเชื่อแต่โบราณกาลว่า แม้นตายจากโลกนี้แล้วก็จักไปบังเกิดในสุคติ เสวยสุขบนสวรรค์ มีบริวารมาก บ้างก็กล่าวว่า แม้อยู่ในโลกมนุษย์ก็จะเป็นที่สรรเสริญของคนทั่วไป มีคนรักใคร่นับหน้าถือตา ภัยอันตรายไม่รบกวน ด้วยอานิสงส์ดังกล่าวนี้ ตั้งแต่สมัยโบราณกาล คนไทยจึงนิยมสร้างพระพุทธรูปอย่างต่อเนื่องจนถึงยุคปัจจุบัน

๑. อานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป ให้บุคคลอื่นได้สักการบูชา หรือสร้างถวายเป็นวัตถุทาน จะได้รับอานิสงส์ ผลบุญที่ยิ่งใหญ่มากๆ แก่ผู้นั้น คือ ไม่ว่าเกิดในชาติไหนๆ จะเป็นผู้ที่เพียบพร้อมด้วยสติปัญญา รูปร่างงาม และมีทรัพย์สิน จะมีคนรอบข้างหรือเหล่าบริวาร คอยช่วยเหลือและให้การสนับสนุนเสมอๆ เป็นผู้มีจิตใจงดงาม จะได้เป็นผู้นำหรือหัวหน้า ที่ไม่ว่าจะคิดหรือจะทำการใดๆ ก็พบแต่ความสำเร็จเสมอๆ ทำให้ผู้อยู่ได้ปกครองเคารพนับถือ ยอมรับเชื่อฟังนอกจากนี้ยังเป็นนักคิด เป็นคนที่ฉลาดในการวางแผน มักรู้ทันเหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งใครที่ทำการบุญด้วยการสร้างพระพุทธรูป นั้นจะได้รับอานิสงส์ผลบุญ ที่กล่าวนี้ไป ทำให้ชีวิตนั้นมีแต่ความสุขสบายเหลือล้นทีเดียว คตินิยมของพุทธศาสนิกชนเชื่อว่า อานิสงส์สร้างพระได้ชื่อว่าเจริญกรรมฐาน ข้อพุทธานุสติ และเป็นการบูชาพระรัตนตรัยสร้างบุญกุศลที่มั่นคงถาวรชั่ววิจิตรรัตนกาล ทั้งแก่ตนและแก่บุคคลผู้ร่วมอนุโมทนาสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ไพศาลไปได้ไกล ได้รวมกิจกรรมอันจกนำประโยชน์สุขสู่ตนและสู่สังคม ฯลฯ

^{๕๒} “อานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.kaskaew.com/index> [๒๐ มีนาคม ๒๕๕๔].

^{๕๓} “การสร้างพระพุทธรูปกับภูมิปัญญาไทย”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.whitemedia.org/wma_content/view/๒๑๘/๖/ [๒ มีนาคม ๒๕๕๓].

พระสงฆ์ทั้งในอดีตและปัจจุบันได้แสดงธรรมเทศน์เกี่ยวกับอานิสงส์สร้างพระไว้ดังนี้

๑. หลวงปู่ พรหมปัญโญ วัดสะแก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา “สร้างพระ ๑ องค์ได้อานิสงส์ ๕ กัป ไม่ว่าเล็กหรือใหญ่สร้างด้วยอะไรก็ตามหมายความว่าบุญกุศลจะตามหนุนส่งไปทุกภพทุกชาตินานถึง ๕ กัป

๒. หลวงพ่อพระราชพรหมยานหรือหลวงพ่อดำ วัดท่าซุง จังหวัดอุทัยธานี "การสร้างสมเด็จองค์ปฐมทำได้ยาก คือว่า เป็นพระพุทธรูปองค์ต้นพระพุทธรูปเจ้าทั้งหมด การสร้างองค์ปฐมนี้ท่านเปลี่ยนบัญชีใหม่โดยใช้บัญชีสีทองเป็นทองคำล้วนทั้งเล่ม จดบันทึก (เป็นอีกเล่มหนึ่งจากที่จดธรรมดา) ก็แสดงว่า คนที่จะสร้างพระพุทธรูปองค์ปฐมได้นี้ต้องเป็นคนมีบุญมากและไปนิพพานได้เร็วมาก"

๓. หลวงพ่อขอม วัดไผ่โรงวัว จังหวัดสุพรรณบุรี “ผู้ใดสร้างรูปพระพุทธรูปเจ้าจะเป็นองค์เล็กเท่าต้นคาก็ดี ใหญ่กว่าต้นคาก็ดี ผู้นั้นจะได้เป็นพรหม เป็นอินทร์หมื่นชาติแสนชาติ ถ้าเป็นมนุษย์จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิหมื่นชาติแสนชาติจะไม่เป็นผู้ตกต่ำเลยตราบนานกว่าเข้าสู่นิพพาน”

๔. พระครูพัฒนกิจจานุรักษ์หรือครูบาชัยยะวงศาพัฒนา วัดพระพุทธบาทห้วยต้ม จังหวัดลำพูน “การสร้างพระเปรียบได้กับธนาคารบุญซึ่งจะเกิดบุญกุศลกับผู้ที่มีส่วนในการสร้างโดยบุญกุศลนั้นจะเกิดขึ้นทุกครั้งที่มีผู้มากราบไหว้สักการบูชาเท่ากับจำนวนคนและจำนวนครั้ง”

๕. พระธรรมสิงหบุราจารย์หรือหลวงพ่อดำจรัญธัมโม วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี “การที่ผู้สร้างพระพุทธรูปเกิดศรัทธาจนถึงสละเงินออกมาสร้างพระพุทธรูปได้และออกมาทำทานในงานฉลองพระพุทธรูปได้ชื่อว่าเป็นผู้มี "ความเห็นตรงเห็นถูกแท้" เพราะเป็นบุญของตนเองไม่ใช่บุญของใครเลยผู้สร้างพระพุทธรูปชื่อว่าเป็นผู้ไม่ประมาทชื่อว่าเป็นผู้เตรียมตัวก่อนตาย”^{๕๔}

๒. อานิสงส์การบูรณะพระพุทธรูปหรือปฏิสังขรณ์พระพุทธรูป พระพุทธรูปของคนไทย มีมาแต่สมัยโบราณ เป็นธรรมดาที่ต้องมีการชำรุดทรุดโทรมไปตามวันเวลา แต่ด้วยความศรัทธาและความเคารพนับถือของคนไทยที่นับถือศาสนาพุทธ จึงทำให้มีการนิยมนำบุญด้วยการบูรณะพระพุทธรูป นับเป็นการสร้างบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ การทำบุญด้วยการบูรณะพระพุทธรูปแต่พระสงฆ์ จะได้รับอานิสงส์อันแรงกล้า มีสุขภาพแข็งแรง ไม่เจ็บป่วยง่าย มีร่างกายสมบูรณ์ครบ๓๒ประการ มีผิวพรรณงามเปล่งปลั่ง ไม่แก่เร็ว นอกจากนี้ยังเป็นที่ยอมรับถือแก่คนทั่วไป เกิดในชาติ

^{๕๔} “อานิสงส์การสร้างพระ”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.tanuluck.com/อานิสงส์การสร้างพระ.html> [๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๓].

หน้าก็ยังคงได้เกิดเป็นผู้ที่สวยทั้งรูปร่างและรูปสมบัติ มีความเป็นอยู่สุขสบายดี ชีวิตมั่งคั่ง จะทำการค้าหรือประกอบอาชีพใดๆ ก็จะมีโชคเข้ามาเสมอๆ ทำมาค้าขึ้น มักจะได้ลาภลอยอยู่บ่อยๆ ไปไหนก็มักจะเป็นที่ตักตวงใจของผู้พบเห็น ใครเห็นใครก็รัก พูดจาอะไรก็จะเป็นที่เชื่อถือ เป็นที่นับหน้าถือตาของคนรอบข้าง

๓. อานิสงส์ในระดับต่างๆ มี ๔ ชั้นคือ

๑. กุศลชั้นกามาวจร ได้แก่ การสร้างเพื่อถวายเป็นวัตถุทาน
๒. กุศลชั้นรูปาวจร ได้แก่ การสร้างและได้เจริญสมถกรรมฐานมีพุทธานุสสติเบื้องต้น
๓. กุศลชั้นอรุฬาวจร ได้แก่ การสร้างและได้เจริญญาณสูงขึ้นจนถึงขั้นอรุฬารูปธรรมฐาน ๔
๔. กุศลชั้นโลกุตตระ ได้แก่ การสร้างและได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานจนบรรลุมรรคผล

นิพพาน

อานิสงส์ชั้นกามาวจรจากการสร้างพระพุทธรูป มีดังนี้

๑. อกุศลกรรมในอดีตชาติแต่ปางก่อน จะเปลี่ยนจากหนักเป็นเบาจากเบาเป็นสูญ
๒. สิ่งศักดิ์คุ้มครอง สรรพภัยอันตรายสลาย
๓. เจ้ากรรมนายเวรในอดีตชาติแต่ปางก่อน เมื่อได้รับส่วนบุญไปแล้ว ก็จะเลิกเว้นการ

จองเวร

๔. เหล่ายักษ์ผีรากษส ภูพิช เสือร้าย ไม่อาจเป็นภัย
๕. จิตใจสงบ ปวงภัยไม่เกิด ผันร้ายไม่มี ราศีผ่องใส สุขภาพแข็งแรง กิจการงานเป็น

มงคล

๖. มั่นคงในคุณธรรม ความอุดมสมบูรณ์ปรากฏ (เกินความคาดฝัน) ครอบครัวยั่งยืน

วาสนายั่งยืน

๗. คำกล่าวเป็นสัจจะ ฟ้าดินปราณี ทวยเทพยินดี มิตรสหายปรีดา
๘. คนโง่สิ้นเขลา คนเจ็บหายได้ คนป่วยหายดี ความทุกข์หายเหี่ยว สตรีจะได้เกิดเป็นชาย
๙. พ้นจากมวลอกุศล เกิดใหม่บุญเกื้อหนุน มีปัญญาเลิศล้ำ บุญกุศลเรืองรอง
๑๐. สิ่งทีสร้างจะบังเกิดเป็นกุศลจิต แก่ทุกคนที่ได้พบเห็น เป็นนื่อนาบุญอย่างอนง

ทุกชาติของผู้สร้างที่จะเกิดก็ได้ฟังธรรมจากพระอริยเจ้าปัญญา ในธรรมแก่กล้า สามารถได้อภิญญาหก สำเร็จโพธิญาณ

การที่ผู้สร้างพระพุทธรูปได้เกิดศรัทธา จนถึงสละเงินออกมาสร้างพระพุทธรูปและทำทานในงานฉลองพระพุทธรูป ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความเห็นตรงเห็นถูกแท้ เพราะเป็นบุญของตนเอง ไม่ใช่บุญของใครเลย จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ประมาทและเป็นผู้ได้เตรียมตัวก่อนตาย

องค์ประกอบของการทำทาน (ผู้ให้, วัตถุที่ให้, ผู้รับ) ที่ได้ผลในระดับสูงมากที่สุด คือ

๑. ผู้ให้บริสุทธฺิ = คือมีศีลมีธรรม จะได้บุญมากกว่าคนไม่มีศีลธรรมทำบุญ
๒. วัตถุที่ให้ บริสุทธฺิ = หามาโดยชอบ ได้บุญมากกว่าโกงผู้อื่นมาทำทาน, ปริมาณที่ให้
ไม่สำคัญ
๓. ผู้รับบริสุทธฺิ = ผู้รับมีศีลธรรมมากเท่าไร ผู้ให้ได้บุญมากเท่านั้น เนื่อบุญดีที่ได้
บุญมากกว่า ปลุกข้าวในนาที่ดินคุณภาพดี ได้รับผลผลิตมากกว่า
๔. อานิสงส์การให้ทานในระยะต่างๆ (เบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุด หรือก่อนให้, ขณะให้,
หลังให้)
- ก. ก่อนให้มี = จิตกุศล ยินดีไม่ฝืนใจ ไม่ลังเล ใจอึดเอบในการสงเคราะห์ ไม่ทำเอา
หน้า ไม่ทำเอา
- ข. ขณะให้ = จิตกุศล ปิติสุข ใจอึดเอบ
- ค. หลังให้ = จิตกุศล ไม่เสียดายทานที่ทำไปแล้ว ผ่านไปก็กึกก้องถึงใจอึดเอบใจ อานิสงส์
หรือ ผลที่ได้รับต่างกัน ดังนี้
- ก. ก่อนให้ทาน จิตดี = ร่ำรวยตั้งแต่แรกเกิด, จิตไม่ดี = จนตั้งแต่เกิด
- ข. ขณะให้ทาน จิตดี = ร่ำรวยในวัยกลางคน, จิตไม่ดี = ยากจนในวัยกลางคน
- ค. หลังให้ทาน จิตดี = ร่ำรวยในบั้นปลายชีวิต, จิตไม่ดี = ยากจนในบั้นปลายชีวิต
- ถ้าจิตใจดีตลอด ก็จะมีฐานะร่ำรวยตลอดทั้ง ๓ วัย ถ้าทำบุญทำทานแล้วนึกเสียดาย
ส่งผลให้เกิดฐานะะดี แต่ตัวเองทำตัวลำบาก ทำตัวอึดคึด ยากแค้น (ด้วยส่วนหนึ่ง)^{๕๕}
๕. อานิสงส์ของการชักชวนผู้อื่นสร้างพระพุทธรูป
- ก. บุคคลใดทำคนเดียวไม่ชักชวนใคร ย่อมได้โภคสมบัติ แต่ไม่มีบริวารสมบัติ (ฐานะ
การเงินดี แต่มีเพื่อนน้อย เพื่อนที่คบหาด้วยก็ฐานะไม่ดี)
- ข. บุคคลใดหาได้ถวายทานด้วยตนเองไม่ แต่ได้ประกาศชักชวนให้ผู้อื่นทำ : ย่อมไม่ได้
โภคสมบัติ แต่ได้เฉพาะบริวารสมบัติอย่างเดียว (ตัวเองฐานะไม่ดี แต่เพื่อนๆ ฐานะดี ได้รับความ
ช่วยเหลือจากเพื่อนๆ)
- ค. บุคคลใดได้ถวายทานด้วยตนเองและได้ชักชวนให้ผู้อื่นทำ : ย่อมได้โภคสมบัติและ
บริวารสมบัติ: (ทั้งตนเองและเพื่อนๆ มีฐานะดี)
- ง. บุคคลใดไม่ได้ถวายทานด้วยตนเองและไม่ได้ชักชวนให้ผู้อื่นทำ : ย่อมเป็นคนอด
อยาก ย่อมไม่ได้แม้ซึ่งข้าวพอกที่จะกินให้อิ่มท้อง เป็นทุกข์ข้อนาหาหาที่พึ่งไม่ได้^{๕๖}

^{๕๕} พระราชสุทธินามมงคล วัดอัมพวัน สิงห์บุรี, “อานิสงส์ สร้างพระพุทธรูป”, [ออนไลน์],
แหล่งที่มา : <http://www.jarun.org/contact-webmaster.html> [๒๐ มีนาคม ๒๕๕๔].

^{๕๖} จ.เปริยญ, อานิสงส์ ๑๐๘ กัณฑ์, (กรุงเทพมหานคร : อำนวยศาสนการพิมพ์, ๒๕๑๐), หน้า ๓๗๐.

๖. อานิสงส์ของการสร้างพระพุทธรูปด้วยวัสดุที่แตกต่างกัน พระโบราณจารย์กล่าวไว้ ดังนี้

- (๑) ดินบุก จะได้เป็นเทวดาผู้มีฤทธิ์ศักดานุภาพยิ่งนัก
- (๒) เงิน จะได้เป็นพระมหาจักรพรรดิราช ประกอบด้วยแก้ว ๗ ประการเป็นใหญ่ในแผ่นดินทั้งหมด
- (๓) ทองเหลือง หรือทองสำริด จะได้เป็นพระมหากษัตริย์มีสมบัติเป็นอันมาก
- (๔) ศิลา จะได้เป็นพระอัมรินทร์ราช เป็นใหญ่ในดาวดึงส์พิภพ
- (๕) ไม้โพธิ์ หรือไม้แก่นจันทร์ จะได้เป็นใหญ่ในประเทศราช ประกอบด้วยจตุรงคเสนาเป็นอันมาก
- (๖) พระฉายาเจ้า หรือการเขียนภาพพระบฏ (ภาพพระพุทธรูปเจ้าบนแผ่นผ้า) จะได้เป็นท้าวมหาพรหม
- (๗) ทองคำธรรมชาติปราศจากราคี จะได้เป็นพระสัพพัญญูพระพุทธรูปเจ้าก็ไม่ใช่เป็นสิ่งเหลือวิสัย^{๕๗}

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า คตินิยมในการสร้างพระพุทธรูปของพุทธศาสนิกชนไทย เป็นการสร้างเพื่อเป็นคุณค่าต่อสังคมและวิถีชีวิตของคนไทย สร้างด้วยกุศลเจตนาดี สร้างเพื่ออานิสงส์และมีองค์ประกอบที่ให้ ได้ผลมากที่สุด คือ ผู้ให้บริสุทธื วัตถุที่ให้ บริสุทธื และผู้รับบริสุทธืหรือมีความเต็มใจทั้งก่อนให้, ขณะให้, และหลังให้ อานิสงส์อื่นจากการสร้างพระพุทธรูปไม่ใช่เพียงการสร้างด้วยตนเองเท่านั้น การชักชวนผู้อื่นสร้างพระพุทธรูป หรือซ่อมแซมพระพุทธรูปก็ได้ผลบุญมากเช่นกัน

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พันเอกหญิง ฟองสมุทร วิชามูล กล่าวไว้ใน “ ศึกษามหาปฐิสลักษณะ ของพระพุทธรเจ้า ” พบว่า มหาปฐิสลักษณะ หมายถึง ลักษณะของบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ ๓๒ ประการ เรียกว่า พระมหาบุรุษ มีกล่าวในคัมภีร์พระวินัยปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก พร้อมอานิสงส์ที่ ทำให้ได้มหาปฐิสลักษณะนี้ พระพุทธรเจ้านั้น สมบูรณ์ด้วยมหาปฐิสลักษณะ ๓๒ ประการ เพราะอานิสงส์ของการบำเพ็ญบารมีนานนับ ๔ อสงไขยแสนกัปในอดีตชาติ จนครบ ๓๐ ประการ มหาปฐิสลักษณะ

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๔-๑๗๕.

ของพระพุทธเจ้าในแง่บุคลาธิษฐาน เช่น รูปจักรและรูปมงคล ๑๐๘ ประการปรากฏบนฝ่าพระบาท^{๕๘}

พระสุชาติ วชิรปญโญ (นาอุดม) กล่าวไว้ใน “ ศึกษาวิเคราะห์ พระแก้วมรกตพระคู่บ้านคู่เมืองของไทย ” สรุปได้ความว่า การสร้างพระพุทธรูปนั้น มีจุดกำเนิดตั้งแต่ยุคคันธาระ (พ.ศ. ๓๗๐) ซึ่งมีแนวคิด การสร้างสิ่งที่ระลึกไว้เพื่อระลึกและเพื่อเป็นพุทธานุสติ ในพุทธคุณ ๓ ประการคือ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ พระพุทธรูปในประเทศไทยนั้นพบว่า มีหลายยุคมีการผสมผสานพุทธศิลป์และมีลักษณะต่างกัน พระพุทธรูปเป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจ และสืบอายุพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งยึดถือและสักการบูชา เป็นองค์ประธานในการประกอบพิธีในวันสำคัญต่างๆทางพระพุทธศาสนา^{๕๙}

นายรอบทิศ ไวยสุศรี ได้กล่าวไว้ใน “ การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม ” พระเครื่องเป็นกุศโลบายอันลึกซึ้ง เพื่อดึงดูดให้ผู้สร้างและผู้ใช้พระเครื่องหันมาเข้าวัด ปฏิบัติธรรมตามหลักบุญกิริยาวัตถุหรือหลักไตรสิกขา ซึ่งถือเป็นหลักการปฏิบัติธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนาได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์^{๖๐}

กิริติ กมลประเทืองกร กล่าวไว้ใน “ คุณค่าของการสวดมนต์ที่มีต่อพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย : กรณีศึกษาพุทธศาสนิกชน วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์กรุงเทพมหานคร ” สรุปได้ความว่า การสวดมนต์ คือ การสาธยายพระพุทธพจน์เพื่อทรงจำให้ขึ้นใจด้วยตนเอง และเพื่อเผยแพร่พระธรรมคำสอนแก่ชนทั้งหลาย ความสำคัญของการสวดมนต์ คือสวดธรรมเพื่อรักษาพระศาสนา และสวดพระปริตรเพื่อคุ้มครองป้องกันอันตราย การสวดมนต์มีเป็นการพรรณนาพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามีอานุภาพทำให้เกิดความปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง^{๖๑}

พระมหาศักดิ์พิชิต ฐานสิทโธ (ชัยดี) กล่าวไว้ใน “ ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระวิสุทธาธิบดี (วีระ ภาทจารี) (๒๕๔๙)” สรุปได้ความว่า พระวิสุทธาธิบดี (วีระ ภาทจารี)

^{๕๘} พันเอกหญิงพองสมุทร วิชามูล, “ ศึกษาหาปริสลักษณะของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ก-ข.

^{๕๙} พระสุชาติ วชิรปญโญ (นาอุดม), ศึกษาวิเคราะห์ พระแก้วมรกต พระคู่บ้านคู่เมืองของไทย, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ก-ข.

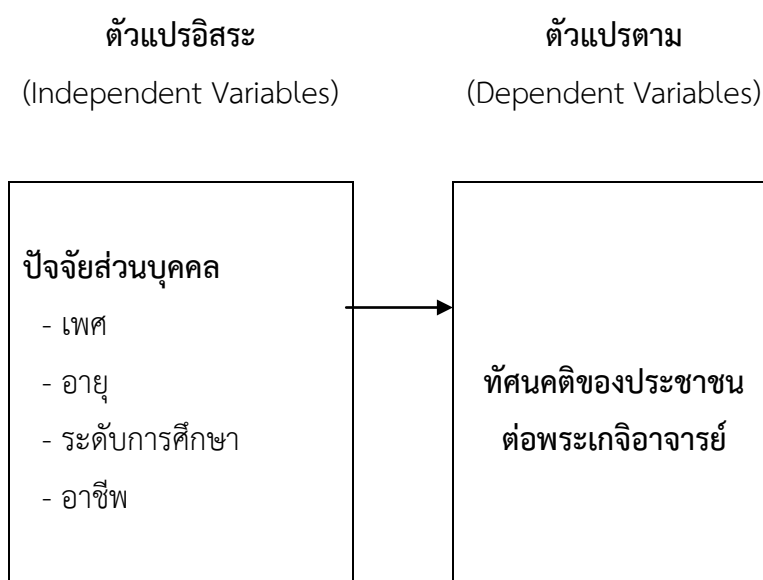
^{๖๐} นายรอบทิศ ไวยสุศรี, “ การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ก-ข.

^{๖๑} กิริติ กมลประเทืองกร, “คุณค่าของการสวดมนต์ที่มีต่อพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย : กรณีศึกษาพุทธศาสนิกชน วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ก-ข.

เผยแผ่พุทธธรรมด้วยพุทธวิธีการสื่อสาร อันเป็นกลยุทธ์ในการโน้มน้าวใจให้ผู้ฟังเกิดศรัทธา กล้าหาญ เลื่อมใส เร้าใจอยากฟังอยากประพฤติปฏิบัติตาม เพื่อความมีประสิทธิภาพประสิทธิผล และเข้าถึงมหาชน หรือกลุ่มเป้าหมายมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ ท่านได้ใช้สื่อ ๓ แนว คือ สื่อบุคคล สื่อมวลชน สื่อเฉพาะกิจ ท่านประสบผลสำเร็จอย่างสูงยิ่ง สามารถนำไปเป็นแบบอย่าง หรือประยุกต์ใช้ ในการเผยแผ่พุทธธรรมของนักเผยแผ่ในปัจจุบัน เพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งยวดต่อพระพุทธศาสนา สืบไป^{๖๒}

๒.๔ กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variables) และ ตัวแปรตาม (Dependent Variables) ดังนี้

^{๖๒} พระมหาศักดิ์พิชิต ฐานสิทฺโธ (ชัยดี), “ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระวิสุทธาธิปดี (วีระ ภาททจารี) (๒๕๔๙)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ธรรมนิเทศ), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ก-ข.